

IV. СПЕЦІАЛЬНІ ІСТОРИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ

Олександр Огуй

Обіг талярних монет та їх позначення в молдово-буковинських документах XVI-XVIII ст.

Незначною мірою грошовий (у т. ч. і талярний) обіг Буковини – прикордонної української землі в межиріччі Дністра, Прута та Серета, що з другої половини XIV ст. по 1774 р. перебувала у складі Молдовського князівства, а потім Австрії (до 1918 р.) – розглядався рядом дослідників. Описуючи торговельні зв'язки Буковини, І. Ністор¹ побіжно зупинявся на актовому матеріалі XV-XVI ст., де згадувалися випадки вживання цієї монети, визначальної для грошового обігу цього регіону в досліджуваний період. Саме на той час, ймовірно, завдяки постійним торговим зв'язкам та експорту худоби до Польщі, в буковинському обігу, поруч з дрібними європейськими монетами, утверджуються таляри та дукати. На актовому матеріалі XV-XVIII ст. ґрунтувалася й монографія автора даної розвідки та ряд його спеціалізованих досліджень². Описуючи скарб із с. Вікно, С. В. Пивоваров³ намагався охарактеризувати талярні монети на Буковині, особливості їх обігу в XVI-XVII ст. Окрім того, останні два дослідники вивчали нові знахідки інших талярних монет – фальшивий

¹ Nistor I. Handel und Wandel in der Moldau bis zum Ende des XVI. Jahrhunderts. – Czernowitz, 1912. – 200 S.

² Огуй О. Д. Монетно-лічильні найменування на Буковині та в Молдові в кінці 14 - першій третині 19 ст.: Проблема поліномінацій в адаптивних термінологічних системах. – Чернівці, 1997. – 225 с.; Огуй О. Д. Монетно-лічильне позначення «таляр» в молдово-буковинських документах XVI-XIX ст. // Питання стародавньої та середньовічної історії України: Зб. наук. ст. - Т. 3. - Чернівці, 1999. - С. 195-203; Огуй О. Д. Монетно-лічильне найменування «леу, лей» в молдово-буковинських документах XVIII ст. // Питання історії України: Зб. наук. ст. – Т. 2. – Чернівці, 1998. – С. 274-279.

³ Пивоваров С. В. Нумізматичні пам'ятки Буковини (античний та середньовічний час). – Чернівці, 2002. – 248 с.

левок з Хотина і талярні скарби з Кадубівців та Дорошівців⁴. Загальноекономічні аспекти талярного (в межах грошового) обігу для Молдови зачіпав В. Шлапінський⁵, який, однак, не розглядав особливостей малодослідженого регіонального обігу Буковини.

Вивчення архівних записів у зіставленні з скарбовим матеріалом могло б посприяти цілісному (голістичному) підходу до цієї проблеми в межах спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. Проте, спроби системного опису наявного монетного матеріалу в межах України та самої Буковини⁶ явно не досягають рівня, необхідного для узагальнень такого типу. Тому автор, суттєво розширюючи базу дослідження за рахунок запровадження в науковий обіг нових архівних та монетних (у т. ч. і менш достовірних)⁷ матеріалів, зібраних ним особисто протягом 20 останніх років, ставить перед собою завдання розглянути особливості талярного обігу на Буковині. В лінгвістичному відношенні, користуючись як архівними, так і скарбовими матеріалами, автор вважає за доцільне простежити лінгвістичні основи заміщення одного типу позначень талярних монет, відомих щонайменше з 1577 р. як «таляр», – іншим: «лей» (1633-1810 рр.). Паралельно з цим, на конкретних прикладах буковинського ціноутворення простежимо грошові курси талярної монети стосовно інших монет протягом грошового обігу Молдови та Буковини XVI-XVIII ст. З цією метою, зупинившись коротко на історії розвитку талярів та їх позначень, розглянемо основні випадки як появи самих термінів у молдово-буковинських документах XVI-XIX ст., так і функціонування талярних монет у буковинському обігу. Враховуючи зібрані нами дані щодо 27 тезаврацій 1590-1770-х рр. та понад

⁴ Огуй О. Д. Середньовічні талярні скарби із Північної Буковини (спроба зіставної інтерпретації архівної згадки про Дорошівецьку тезаврацію із сучасною знахідкою із с. Кадубівці) // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології: Зб. наук. ст. – Т. 2. – Чернівці, 2001. – С. 150-156.

⁵ Szlapinski W. Wspolodzialywanie rynkow pienieznych. Wojewodztwo Ruskie a Turcja, Moldowia i Woloszyzna (od polowy XVI do polowy XVII w.) // Wiadomosci Numizmatyczne-1. – 2000. – R. XLIV. – Z. 1 (169). – S. 1-38.

⁶ Спроби системного опису пропонували як М. Ф. Котляр (2 згадки в межах грошового обігу України), так і С. В. Пивоваров, який описав 8 достовірних знахідок для Буковини (Див.: Котляр М. Ф. Грошовий обіг на території України доби феодалізму. – К., 1971. – 175 с.; Котляр М. Ф. Нариси історії обігу й лічби монет на Україні XIV- XVIII ст. – К., 1981. – 240 с.; Пивоваров С. В. Нумізматичні пам'ятки Буковини. – С. 200-207).

⁷ Незаперечним є той факт, що найвищий ступінь достовірності монетні тезаврації мають, за В. В. Кропоткіним (Пивоваров С. В. Нумізматичні пам'ятки Буковини. – С. 34-35), за умови їх виявлення та опрацювання спеціалістами, проте це, на нашу думку, не є достатньою підставою відмовлятися від об'єктивних свідчень очевидців та колекціонерів. Значною мірою на свідченнях колекціонерів побудоване дослідження А. А. Нудельмана (Нудельман А. А. Топография кладов и находок единичных монет // Археологическая карта Молдавской ССР. – Вып. 8. – Кишинев., 1976. – 196 с.). Тому автор пропонує увазі дослідників матеріали 27 тезаврацій, зібраних особисто ним протягом останніх 20 років.

сотні окремих монетних знахідок⁸ [див. додаток , побудуємо вихідну таблицю.

У вертикальній частині таблиці вкажемо основні типи талярів за ваговими та територіальними (голландський, німецький, іспанський) характеристиками. У горизонтальній частині таблиці визначимо їх час тезаврацій, керуючись архівними згадками. Саме такий підхід, на нашу думку, допоможе поєднати воедино архівні та монетні матеріали і зіставити з паралельним дослідженням щодо грошового обігу Молдови, яке провів В. Шлапінський⁹. Врахуємо в цьому описі важкі повновагові *саксонські гульденгрошени*, *райхсталяри* старих випусків (з 1566: 29,33 г 890 проби/ 25,98 г чистого срібла), карбовані за статутами 1524, 1551 та 1566 рр. та сумісні з ними інші випуски, у т. ч. т. зв. *філіпкові таляри* іспанських Нідерландів (1576-1598: 34,27 г 833 проби/ 28,55 г ч. с.), *ріксдаальдери* Нідерландів (з 1606: 25,965 г ч. с.). Іншу групу складають полегшені монети (типу *райхсгульденів*, карбованих з 1559 р. для південно-західної Німеччини: 24,62 г/ 22,9 г ч. с.). До цього типу належать і *левкові таляри* Нідерландських провінцій (з 1575: 27,68 г/ 20,76 г ч. с.), *патагони* іспанських Нідерландів (24,55 г) та згодом *кронталяри* Австрії (27,7 г /25,9 г ч. с.) тощо. Легкими є імперські *флорини* в 28 стюверів (з 1601 р. : 17,3 г 765 проби/ 13,23 г ч. с.), голландські *арендаальдери* (15,51 г ч. с.), шльонські *кіпперталяри* (1621: 25,3 г/ 11,07 г ч. с.)¹⁰, що є також звичними у скарбових знахідках 1630-1700-х рр. як загалом в Україні, так і в Молдові та на Буковині, зокрема¹¹.

Як відомо, розвиток товарно-грошових відносин у другій половині XV початку XVI ст. викликав потребу в збільшенні кількості не тільки дрібної, постійно інфлюючої монети, а й великої монети, що оптимально відповідала б золотому флорину, створювала б його золотий еквівалент. Саме тому назвою першої великої срібної монети (вагою в 29,23 г 937,5 проби), яку випустив у 1484 р. ерцгерцог Тироля Сигізмунд, була *зільбер-гульденгрошен* (з нім. «срібний золотий гріш», тобто «золотий срібними грошима»), оскільки вартість монети була така ж, як і золотої вона складала 60 крейцерів. Розробка інших багатих срібних копалень в Чехії та Саксонії стимулювала появу такої великої срібної монети і в інших

⁸ Державний архів Чернівецької області (далі – ДАЧО). – Ф. 3: Крайове управління Буковини, оп. 2. – № 8242, лл. 1-4; Ф. 1: Окружне управління Буковини, оп. I. – № 3461, лл. 1-11; Чернівецький краєзнавчий музей (Далі – ЧКМ). – 12478 III 6212; 12920 III 8664 ; 12920 – III-8664; 12242 -III-5344 та книга обліку автора тощо.

⁹ Szlapinskij. Op. cit. – S. 2-4.

¹⁰ Зварич В., Шуст Р. Нумізматика. Довідник. – Тернопіль, Львів, 1998. – С. 349-359.

¹¹ Котляр М. Ф. Грошовий обіг. – С. 3, 6; 137-141; Пивоваров С. В. Нумізматичні пам'ятки Буковини. – С. 200-212; Нудельман А. А. Монетные клады XVIII – начала XIX в Днестровско-Прутском регионе // Нумизматические исследования по истории Юго-Восточной Европы. – Кишинев, 1990. – С. 185-203, 227-263.

країнах саксонських *гульденгрошенів* з 1500 р. і богемських *йоахімсталь-гульденгрошенів* графа Шліка з 1518 р. (вагою 27,2 г срібла 900 проби). Завдяки близькості відомих лейпцігських ярмарок, розповсюдження *йоахімсталь-гульден-грошенів* у європейські країни швидко зростало. Відкриття багатих срібних родовищ в Америці призвело до зниження цін на срібло (співвідношення курсу між золотом і сріблом змінилось від 1:10 до 1:15) і до стрімкого зростання емісій популярної монети в інших країнах.

Великі срібні монети, які скорочено називали *йоахімсталярами* (до німецької назви чеського міста Яхимів), з метою мовної економії почали позначати просто *талярами*. В Скандинавії таляри згадуються з 1528 р., Австрії з 1531 р. В Росії, Польщі та Естонії прижилася перша частина назви – «*ефимок, иоахимок*», ест. «*юхондон*»¹². На 1567 р. приходиться одна з перших згадок цієї монети на Україні, куди вона, ймовірно, потрапила через Польщу. У 1560-ті рр. ця монета як «*талер*» стабільно згадується в Молдові, а з 1577 р. на Буковині (з найбільшим торговим центром Хотином).

Як засвідчують письмові джерела, іноземні таляри завоювали певні позиції у Молдові ще в середині XVI ст. завдяки стабільним торговим зносінам з Польщею та Семигородом, де вони використовувалися для платежів. Літописець Азарій повідомляв, що Ілля II Рареш (1546-1551) через свою скупість зібрав багато грошей, і серед них «множество много числа талант сребра», тобто, ймовірно, багато срібних талярів¹³. Авантюрист Гераклід Деспот намагався за час свого короткого правління відкарбувати власний молдовський таляр, щоб розрахуватися з Альбертом Ласкі за його допомогу та заплатити найманцям за службу по дукату (півтора таляра). Цей таляр, що за ваговими та курсовими¹⁴ показниками відповідав 48 аспрам вагою в 32 грами, співвідносився з 17 грошенами 4 пфеннігами майсенської валюти, тобто був своєрідною спробою об'єднати турецьку та європейську монетні системи. Спроба виявилась безуспішною правління Деспота було недовгим, та й запасів срібла на перспективу не могло вистачити.

Оплата в талярах утвердилась спершу в зовнішньому товарообігу. Таляр набув більшої популярності в молдовській зовнішній торгівлі лише з часів другого правління А. Лапушняну (1564). Так, 20 жовтня 1564 р. Александру Лапушняну, воєвода з купецькими талантами, запрошував бистричанам закуповувати у нього свиней за багато дукатів та талярів (*moneta aurei ducati aut talleri*), а 31 жовтня 1564 р. він відправив свого слугу до Бистриці, щоб той розміняв там 50 *йоахімсталярів* на угорські денарії (*moneta parva Hungarici denari*). 9 листопада 1564 р. він же велів придбати олії на 5 талерів

¹² Потин В. М. Талеры на территории русского государства XVI-XVII веков // Прошлое нашей родины в памятниках нумизматики. – Л., 1977. – С. 51; 54-57.

¹³ Bogdan I. (publ.) Letopisețul lui Azarie. – București, 1909. – С. 164, 200.

¹⁴ Hurmuzaki E. Documente privitoare la istoria romanilor. In 44 vol. – București, 1876-1944. – Vol. II, 1: 1451-1575. – București, 1891. – С. 411.

«quinque taleros oleum»¹⁵. Інтенсивна торгівля з Польщею (річний обіг Хотинського ярмарку досягав на той час 10000 золотих), податкова політика останньої стимулювали до циркуляції цієї монети у Молдові. Молдовські та буковинські купці мали у 1579 р. платити коломиїським митникам аж по талюру від поставу та по 4 злотих польських за участь у торгах. Проте торгівля зберігає свої оберти у 1581 р. господар Янку Сасул продав 1800 биків польському купцеві по «6 талерів за голову»¹⁶. Митні пункти Молдови були переведені на оплату торгового мита в аспрах та талюрах, про що ми дізнаємось із скарги Петра Хромого угорською мовою на бистричанина, який не заплатив «5 tallerwal» за перегін худоби через Довгопілля¹⁷. І в міждержавних угодах Петро Хромий вимагав від Яна Замойського, польського канцлера, окрім покарання козаків за їх походи в Молдову, ще й сплати контрибуції в талюрах («80 000 talerow i dwiescie sorokow soboli... po poltora sta talerow») ¹⁸.

У внутрішньомолдовсько-буковинській документації термін талюр утверджується лише наприкінці 80-х рр. XVI ст. і вживається до 1670-х рр. у 98 випадках (для порівняння, у наступному сторіччі вдалося зафіксувати лише 10 випадків його вжитку на Буковині). Цей термін, як правило, з'являється спочатку при оцінюванні вартості великих покупок, а потім і дрібних. Половина села Тарашани коштувала для пиркалаба Сави Григораша у 1588 р. 130 битих талюрів, а за все село «Чернякбул» (Чунків ?) Ончул Хърць заплатив 3 травня 1592 р. Драгичу Боротко «една тисъч и двъ ста талере сребръних»¹⁹. Вартість одного жереба (жеребіє) землі в «Турятці та Бахринешти» складала в 1591-1643 рр. від 15 до 20 талюрів «грішми добрими» («бани буни») ²⁰. Бик коштував у 1590-1610 рр. від 10 до 15 талюрів битих, а вартість коня сягала у XVII ст. від 15 до 60 чи навіть 500 талюрів у стільки оцінювалися коні для султанської конюшні²¹.

Постає питання про те, яким був якісний склад цих талюрів. Узагальнюючи монетні матеріали, можна стверджувати, що в грошовому обігу Молдови тих часів (1550-1600), за скарбовими даними А. Нудельмана, розглянутими В. Шлапінським²², перебували німецькі райхсталюри, левкові талюри та патагони Іспанських Нідерландів (у співвідношенні 41:34:25).

¹⁵ Nistor I. Handel und Wandel. – №. 134; Hurmuzaki E. Op. cit. –Vol. XV, 1: 1358-1600. – București, 1911. – № 1138. – С. 609.

¹⁶ Подградская Е. М. Торговые связи Молдавии со Львовом в XVI-XVII веках. – Кишинев, 1968. – С. 106.

¹⁷ Hurmuzaki E. Op. cit. – Vol. XV, 1. – № 1138. – С. 691.

¹⁸ Hurmuzaki E. Op. cit. – Vol. I. Supl. 1: 1518-1780. – Bucureeti, 1886. – № 157. – С. 309.

¹⁹ Balan T. Documente bucovinene. – Vol. 1:1507-1653. – Cernauți, 1931. – С. 15; 115.

²⁰ Balan T. Documente bucovinene. – Vol. 1. – а 135. – №. 239; Vol. 2: 1519-1662. – Cernauți, 1934. – № 10. – С. 40.

²¹ Balan T. Documente bucovinene. – Vol. 2. – а 10. – №. 40; Vol. 3: 1573-1520. – Cernauți, 1937. – № 121. – С. 154; Vol. 1. – № 66. – С. 145; № 147. – С. 252.

²² Нудельман А. А. Топография кладов... – 200 с.; Szlapinskij W. Op. cit. – С. 3.

Дослідження монетного матеріалу Буковини того часу (див. табл. 1:78 талярів) демонструє значно ширшу палітру, де домінують саксонські та імперські емісії, до яких тяжіють південно- та східнонімецькі таляри (разом 78 %). На протигагу молдовському, патагони та голландські ріксдаальдери разом не перевищують у буковинському обігу 21 %. Більше того, понад 75 % талярного обігу Буковини покривають важкі повновартісні монети, карбовані за взірцем ординації 1566 р. Загалом талярний обіг Буковини, яка входила до Молдови, наближається за цими характеристиками до сусіднього українського²³, що, ймовірно, пояснюється постійними торговими зв'язками та експортом худоби до Польщі.

Туреччина, васалом якої була Молдова, зазнавши військово-політичних невдач (після воєн з Персією, Австрією, Мунтенією) та ослаблення середземноморської торгівлі внаслідок великих географічних відкриттів (торгові морські шляхи до Індії; відкриття Америки), отримала дефіцит державної скарбниці, який на початку XVII ст. досяг жахливої цифри у 600 мільйонів акче (6 млн. дукатів)²⁴. Для подолання дефіциту та ревальвації акче (1584) виходом була нова фіскальна політика знімати податки якісною монетою. Тому османська скарбниця встановила у 1588-1589 рр. податок «для відновлення державної султанської монети» в обсязі 900 тисяч акче. На цій основі, починаючи з 1600-х рр., талярами виплачувалась данина Осяйній Порті. У 1635 р. видається хрисов господаря Молдови, що й решту грошових податків треба виплачувати реальними золотими та талярами як повноцінними монетами, в іншому випадку необхідно компенсувати «нестачу грошей», оскільки інші монети «приймаються там у скарбниці султанській зі зниженою вартістю»²⁵. Державна фіскальна система внаслідок турецьких поборів поступово переводилась на розрахунки в талярах, якими у 1660-х рр. стабільно виплачувалися податки. За судову грамоту «феріє» у 1689 р. потрібно було платити від 12 до 24 талярів. У талярах накладалась «глоба», або «душегубина» у 1627 р. за вбивство двох поляків біля с. Ширівці було виплачено штраф у «триста талярів срібних»²⁶. Зростання державних повинностей (з 12 до 60 в середині XVII ст.) стимулювало жителів Молдови до відновлення скарбниці за допомогою інтенсивної торгівлі з Польщею, Трансільванією тощо.

²³ Котляр М. Ф. Грошовий обіг... – С. 92-148.

²⁴ Быков А. А. Монеты Турции XIV-XVII в. – Ленинград, 1939. – С. 16.

²⁵ История Молдавской ССР с древнейших времен до наших дней / Ред. В. И. Царанов, С. Я. Афтенюк, Д. М. Драгнев и др. – Кишинев, 1982. – С. 77; 89.

²⁶ Balan T. Documente bucovinene. – Vol. 3, № 20. – С. 28; Vol. 4: 1720-1745. – Cernăuți, 1938. – № 154, I. – С. 237; Vol. 1, № 100: 135; Ghibanescu Ch. Ispisoace si zapise: Documente slavo-române. In 6 vol. – Vol. IV, 2: 1692-1694. – Iași, 1915. – № 40. – С. 122.

За узагальненнями В. Шлапінського²⁷, у 1594-1622 рр. спостерігається значна кількість талярних скарбів (7 із 17) з 139 талярами, серед яких переважають різні нідерландські таляри (ріксдаальдери, арендсдаальдери, ахтентвінтіги та левки) – 83,5 % зафіксованих монет. У 1622-1659 рр. у Молдові тезаврували 16 талярних скарбів з 286 монетами, серед яких однозначно (89,5 %) переважали таляри Об'єднаних Нідерландських провінцій (171 левок, 64 ріксдаальдери, 21 гульден) (Шлап. 3-4). Що ж стосується Буковини 1601-1630-х рр., то, за нашими даними (див. табл.), талярна монета починає зникати, суттєво поступаючись дрібним та середнім номіналам. Серед 18 талярів, тезаврованих у цей період, суттєво переважають патагони іспанських Нідерландів (72 %), а імперські та рівновагові таляри займають друге місце (17 %). У 1630-1690-х рр., якщо не враховувати не повністю достовірної знахідки 332 імперських флоринів з с. Боянчук, домінують нідерландські левки (67,5 %) та патагони (17 %). Решту обсягу талярної продукції складають, крім легких талярів, австрійські та німецькі спецієстальери, карбовані за нормами райстальерів тощо.

Розглянемо вживання термінів, що позначають таляри в 1570-1670-х рр., і зіставимо їх з конкретними монетами. Ознайомлення з наведеними вище та іншими прикладами засвідчує декілька характерних означень, які явно диференціюють певні типи монет. Це:

- 1) таляри «биті, бѣтуци» (24 випадки з 1592 р. по 1670-ті рр.);
- 2) таляри «сребрьніи» (24 випадки у 1592-1670-х рр.);
- 3) таляри «сребрьних с пинъзи добрих» (3 випадки у 1622-1634 рр.);
- 4) таляри «пинъзи добрих, бани буни» (2 випадки 4.06.1649);
- 5) таляр «пинъзи готових, бани гата» (2 випадки 1602-1634);
- 6) таляри «чистии, кураци» (1 випадок ужитку 15.03.1620);
- 7) таляри «стариин, веки» (1 випадок 1586 р.);
- 7) таляри (без означень) (у 36 випадках 1577-1670-х рр.).

Ці означення (в т. ч. й нульові) служать для розрізнення певних типів монет, що видно із грамоти від 15 травня 1646 р., у якій говориться, що Мирон та Костин купили частину (Малого) Кучура за 50 талярів битих та за 80 талярів срібних²⁸. Враховуючи, що термін «битий таляр» позначає відчеканену монету номіналом в 1 таляр, можна дійти висновку, що запис «талери сребрьніи» є похідним від повного запису «талери сребрьніи с пинъзи добрих». Разом з написами 3 та 4 цей термін став лічильним позначенням сукупності добрих (високоякісних) срібних грошів, потроників, ортів, шостаків тощо). Вживання терміна з епітетом-означенням «старий», мабуть, вказує не лише на давній час його виготовлення, а й на якість талярної монети при неухильному падінні ваги і проби середньовічні старі таляри були, як правило, кращими, ніж нові, що і зробило слово «старий»

²⁷ Szlapinskij W. Op. cit. – S. 2-6.

²⁸ Balan T. Documente bucovinene. – Vol. 1. – № 143. – С. 247.

синонімічним поняттю «високоякісний», хоча лише до другої половини XVI ст. вміст Ag в них зменшився на 10 %²⁹.

Третю найрозповсюдженішу групу написів утворюють нульові атрибути, тобто «таляри» (без означень), та, мабуть, «талери пиньзи готових», що лежить в основі системи розрахунків. Саме вони, ймовірно, служили лічильним позначенням для всіх типів монет готівкою (переважно дрібних номіналів, відсутніх у актовому матеріалі, де знецінені «аспр, півгрош, грош, солід» приховуються за термінами «таляр»). Це засвідчує і та обставина, що у пізніший час після 1650-х рр., за наявними документами, рахунок монети при здачі повинностей йшов на таляри таляри срібні, таляри потронуками, таляри різною дрібною монетою³⁰.

Враховуючи постійні торгові відносини з Польщею, курс таляра стосовно польських грошів не мав би в значній мірі відрізнятись від курсу, звичного в Галичині, його відхилення могли би завдати збитків кожній стороні. Тому при перерахунках видається за можливе використовувати його величини для Галичини, за якими таляр складав у 1570-1600 рр. 36 польських грошів. Це й засвідчує борговий запис 1568 р., за яким молдовські купці згоджувалися на оплату боргу з розрахунку «3 талера за два червоних золотих», тобто по 36 грошів кожний таляр³¹. У 1630-1660-х рр. таляр тримався на рівні трьох лічильних злотих або 90 грошів тощо (левковий таляр мав лише 75-81 гріш). Зниження проби срібла внаслідок невдалої грошової реформи 1662 р. при Яні II Казимирі призвела у другій половині XVII ст. до появи двох курсів таляра, причому перший був удвоє вищим від іншого! Так, у 1663-1692 рр. у Львові, пов'язаному з Молдовою торговельними зносинами, існував курс таляра 3 злотих 18 грошів добрими монетами (ортами тощо) та курс звичними, обіговими монетами, що коливався від 6 (1683) до 7 золотих (1698)³². Такий курс з певними відхиленнями міг бути і в Молдові, враховуючи жахливу інфляцію, викликану сучасвськими «домніцями».

Стосовно турецького акче (аспра) курс таляра не міг бути стабільним, оскільки вміст срібла у аспрі постійно зменшувався. Тому якщо у 1562-1574 рр. таляр містив від 40 (Туреччина) до 50 аспрів (100 угорських денаріїв) у різних землях Оттоманської Порти, то у 1585-1655 рр., внаслідок різкого падіння срібного вмісту акче, курс таляра зростає від 70 до 90 акче і сягає у 1680 р. до 120 акче. Дещо згодом іспанський таляр містить від 140 акче (1694) до 181 акче (1758)³³. Крім того, в Молдові установлюється певний курс таляра стосовно бані. За брашовським записом 1650-х рр., у якому Сава Логофет робить перерахунок 180 флоринів, потрачених на постав тка-

²⁹ Котляр М. Ф. Нариси історії обігу й лічби монет. – С. 78, 130, 149.

³⁰ Hurmuzaki E. Op. cit. – Vol. XV, 2:1601-1825. – București, 1913. – № 2195. – С. 1177.

³¹ Подградская Е. М. Торговые связи Молдавии со Львовом. – С. 183.

³² Котляр М. Ф. Нариси історії обігу й лічби монет... – С. 118.

³³ Szlapinskij W. Op. cit. – S. 2-6; Огуй О. Д. Монетно-лічильні найменування... – С. 188; 202-203.

нини, приводиться курс таляра в 160 бані³⁴. Враховуючи курсову вартість таляра в землях Порти того часу в 80 аспрів, стає зрозумілим, що бані початку-середини XVII ст. були чи угорськими денаріями, чи, ймовірніше, польськими солідами.

З 1630-х рр. в Молдові та в Україні термін «таляр» вживається досить мало – всього 15 випадків слововживання, паралельно з ним все частіше згадуються «левки» або «левкові таляри». Цей термін звично стосувався левендаальдерів Об'єднаних Нідерландських провінцій нижчої проби та меншої ваги (27,08 г 750 проби, 20,76 чистого срібла), які завдяки цій обставині та зображенню лева (з 1575 р.) отримали в Молдові окрему назву «леу» (тур. «арслані» чи «асаді-куруш»). Ці монети як «лей» вперше згадали в буковинських документах ще в 1589 р.,³⁵ проте згодом це позначення зникло з архівних матеріалів. Це, на нашу думку, має (враховуючи як аналіз буковинських скарбів XVII ст., так і загальної інформації) своє пояснення. Так, за даними В. Шлапінського, ще в 1600 р. вірменські купці завезли зі Львову (через Молдову та Буковину) до Туреччини 48220 левкових талярів. Цими монетами погіршеної проби зацікавилися для оплати податків й молдовські купці, які за взірцем вірменів закупували їх в обмін на східні товари із зиском 13-28 %, а в критичні роки – 200 %³⁶. Неякісна монета викликала стурбування скарбників Порти. На початку XVII ст. левендаальдери Нідерландських провінцій були заборонені за султанським указом до ввозу в Туреччину через меншу вагу та відносно низьку монетну пробу, про що засвідчує мирний договір Османської імперії з Польщею 1607 р. : «З талярів, які вони (купці. – *О. О.*) мають при собі, не слід знімати мита. Поряд з цим, оскільки привезені із Польщі таляри із зображенням лева неповновагові і [їх використання] наносить збитки скарбниці султана, із султанською печаткою виданий наказ, щоби відніти у наших володіннях були лише повновагові і не було неповновагових»³⁷. Унаслідок цього, як засвідчують матеріали буковинських та молдовських скарбів (див. табл 1 та додаток), за законом Коперника-Грешема, повноцінні монети почали зникати з обігу, осідаючи в скарбах, причому в 1601-1630-х рр. загальна кількість талярів зменшилась в 4 рази, а імперських талярів (вагою в 29 та більше г) – шестеро. Це спричинило, на нашу думку, до своєрідного талярного голоду, що дозволило і левковій монеті прорватися на грошовий ринок Порти. Лише в 1623 р. вірменські купці зі Львову завезли до Туреччини 102 тис. талярів левкових, а А. Стрілецький – 13 тис. левків. Значна частина цієї монети поступала на викуп бранців – у 1621 р. за Яна Жолкевського та Ференцбаха,

³⁴ Hurmuzaki E. Op. cit. – Vol. XV, 2. – № 2110. – С. 1133.

³⁵ Balan T. Documente bucovinene. – Vol. 1. – С. 106.

³⁶ Центральний державний історичний архів у м. Львові (далі – ЦДІАЛ). – Ф. 52, оп. 2, спр. 517, л. 1107; спр. 522, л. 347; Szlapinskij W. Op. cit. – S. 10-12.

³⁷ Hammer J. Geschichte des Osmanischen Reiches großentheils aus bisher unbenützten Handschriften und Arbeiten. -2. verb. Aufl. – Bd. 4: 1699-1774. – Pesth, 1836. – S. 679.

полонених на полях Цуцори, заплатили 14 тис. левкових талярів³⁸. Тому дещо пізніше з 1630-х рр., за буковинськими архівними матеріалами, відновлюється вживання терміна.

Більше того, як бачимо за даними таблиці 1, вживаність левкових талярів різко наростає з 1630-х рр., а вже з 1670-х рр. талярні монети вищої якості практично перестають з'являтися в буковинському обігу (див. додаток). Тому, на нашу думку, найуживаніший тип монети леу; леи, левкови (левковий таляр Об'єднаних Нідерландських провінцій), кількість якої в 1630-1670 рр., за даними таблиці, складала 75 % талярних монет, перевищуючи другий за розповсюдженістю тип – патагони в 7 разів, переймає на себе, за законом поліноміації³⁹, позначення всіх інших талярних монет. Унаслідок цього термін *талер* (таляр) поступається у внутрішньомолдовській документації загальнішому термінові і до кінця XVII ст. з'являється поряд з терміном *лей* лише для їх спеціальної диференціації з 1670 по 1768 р. у буковинських документах вдалось виявити всього 10 випадків вжитку номінації таляр. За грамотою від травня 1724 р., де описується акт продажу 1/4 с. Бахринеси, двох биків оцінили у 18 старих леїв, з котрих виплатили лише 4 таляри [В. IV, №55: 81], можна зрозуміти, що термін «старий лей» позначав у ці роки практично талярну монету. В іншій грамоті від 2 жовтня 1724 написано, що якийсь Сандул, який у Землі Польській був на службі у батьків Мирона Товтула, заборгував їм 150 талярів лясських та 33 леї молдовських [В. V, №58. 1: 105]. Термін «таляр», як звична для Польщі обігова монета, протиставляється у наведеному прикладі «леям молдовським», тобто *курушам*, що тоді були в обігу на території Молдови.

Боротьба термінів видна в молдовських зовнішньоторговельних записах до кінця XVII ст. Так, якщо у 1662 р. господар Істратіє Дабіжа Вода пише трансільванському князеві Міхаелю Апафі про взаєморозрахунки у талярах – «*ugy mint 800 avagy 900 tallerwal tobett*»⁴⁰, то з кінця 1670-х рр. у міждержавних зобов'язаннях стабільно з'являється лат. *leones* чи нім. *Lowenthaler* (французька канцелярія користується звичним терміном «*есу*», а італійська «*talleri*» чи рівнозначним «*piastri*»). Так, коли у грудні 1687 р. Александр Маврокордат позичив трансільванцям «*bis mille ducenta, et quadraginta Leones*», а у 1700 р. вимагав компенсації, за італійським коментарем 30 m. talleri, то борг офіційно повернули у 1700 р. в *leones* (*Lowenthaler*) (за

³⁸ ЦДАЛ. – Ф. 52, оп. 2, спр. 39, л. 1051; Szlapinskij W. Op. cit. – S. 10, 28.

³⁹ Огуй О. Д. Монетно-лічильні найменування... – С. 154.

⁴⁰ Veress A. (ed) Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Tarii Românești. In 11 vol. – Vol. XI: 1661-1690. – București, 1939. – № 16. – С. 19.

італійським же коментарем у talleri та piastrii)⁴¹. Турецька канцелярія та хроніки звично користуються терміном куруш.

Зупинимося детальніше на термінові лей, який стабільно фіксується з 1630-х рр. Так, у буковинському документі від 29 серпня 1633 р. Мойсей Могила Воєвода підтверджує, що «Кондре митник продал его правою отнину... половина село от Василеу... больрину Гаврилаш Мътіяш за двь стаа и шест дасят леи битихъ (тобто карбованих у монетах, номіналом в один таляр. *О. О.*)». Те, що мова йде про левкові таляри, можна зрозуміти з іншої пам'ятки від 8 грудня 1654 р., в якій говориться, що частини сіл Бербеши, Плешинци, Ботьшиници, Костещи «Думитрашко Попович продав ради три сто левкови битих и два десят полобоки за меду»⁴². Невизначеним, проте, залишається вживання цього терміна у 1680-1760-х рр. Зупинимося на декількох прикладах.

У леях здійснюється розрахунок за село Погорилівка, яке 4 березня 1704 р. було продане за 1350 леїв⁴³. Хата з шматком землі коштувала у 1731 р. 16 леїв нових, а декілька будинків біля Сиретського торгу 130 леїв готових⁴⁴. Отчина (батьківський спадок) з рабом-вечиним у с. Корлецул коштували у 1732 р. 50 леїв старими грішми, а раб- «вечин із Дльгое Поль Антон Лалушка» «30 лей бани гата»⁴⁵. Дванадцять днів праці оцінювалися у два леї⁴⁶. Відносно невелику ціну мала місцева худоба – корова з телятком коштувала у 1687 р. 8 леїв битих. Ціни на коней значно коливалися – від 15 леїв за звичайного коня у 1680 р. до 40 леїв за добротного коня у 1693 р.⁴⁷ Вартість землі також коливалася і складала від 15 леїв до 50 за 1 жиребіє землі у 1701 р.⁴⁸ У леях виплачується дижда (десятина), яка складала у 1687 р. для звичайного селянина із Руського Довгопілля 2 леї, а для злидаря 1 лей⁴⁹. Практично за один лей наприкінці XVII ст. можна було придбати 4 мірки хліба (4 x 14,4 кг), чи одну вівцю, чи 8 відер вина. Позначення «леї, леї биті, леї биті грошима» можуть зустрічатися в одному контексті⁵⁰, що свідчить про суттєву відмінність вихідних категорій.

⁴¹ Hurmuzaki E. Op. cit. – Vol. XV, 2. – № 2195. – С. 1177; Vol. V. 2: 1650-1699. – Bucureşti, 1886. – № 136. – С. 146; Vol. VI: 1700-1750. – Bucureşti, 1878. – № 4-5. – С. 5.

⁴² Balan T. Documente bucovinene. – Vol. 1. – С. 206; Vol. 2. – С. 148.

⁴³ Balan T. Documente bucovinene. – Vol. 3. – С. 118.

⁴⁴ Balan T. Documente bucovinene. – Vol. 4. – С. 105.

⁴⁵ Balan T. Documente bucovinene. – Vol. 4. – С. 104; Vol. 5. – С. 46.

⁴⁶ Balan T. Documente bucovinene. – Vol. 5: 1745-1760. – Cernaуoi, 1939. – С. 148.

⁴⁷ Balan T. Documente bucovinene. – Vol. 3. – № 65; Vol. 3. – С. 32; [Гыб, с. 17, 70 Молдова, с. 147

⁴⁸ Balan T. Documente bucovinene. – Vol. 3. – С. 87.

⁴⁹ Balan T. Documente bucovinene. – Vol. 3. – С. 66.

⁵⁰ Молдавия в эпоху феодализма: Moldova on ерoса feodalismului: Молдавские и славяно-молдавские грамоты и записи / Под ред. Л. В. Черепнина, П. В. Советова. – Т. VI: 1671-1710. -1992. – Кишинев, 1961-1992. –С. 113.

Звернення до означень допомагає розрізнити декілька відмінних типів монет. Розглянемо ці означення у двох хронологічних зрізах до початку російсько-турецької війни, внаслідок якої Буковина була зайнята російськими військами, а саме до 1774 р. Це 1633-1700 рр. та 1701-1768 рр.

У першому підперіоді виділяються дві групи – 28 слововжитків (далі – СВ) леїв «битих» (з 1633 р.) та 21 СВ леї (без означення з 1670-х рр.). Доповнюють ці групи 8 СВ «леї грошей готових», «бани гата» (з 1645-1768 рр.) та 1 СВ леї готові (з 1686 р.). Леї «бани буни» як калька до «пиньзи добри» з'являється з 1649 р. Серед МЛН виділяється термін лей «грошей нових», «бани нои», що позначає з 1695 рр. якусь абсолютно нову для буковинського ринку монетну сутність, визначення якої проведемо нижче.

У другому підперіоді беззастережно домінують 208 СВ леїв (без означення) та близькі до цього позначення 4 СВ «леїв грішми: де бани» (з 1719 по 1756 рр.). На другому місці знаходиться 28 СВ леїв грошів готових: «бани гата» (до 1767 р.), на третьому місці перебуває розповсюджена колись 14 СВ леїв «биті» (як позначення конкретної чеканної монети термін з'являвся до 1747 р.). Вищу групу якості монетного срібла характеризує сполучення «леї добрими грішми» (1759 р.). В основі іншої групи найменувань лежала національна ознака «леї молдовські» як такі, що циркулюють на території Молдови, протистоять талярам «ляським», та леї «німецькі» (5 СВ від 1718 до 1768 р.), що мають, напевно, дещо вищу купівельну спроможність у порівнянні зі звичними леями⁵¹. У 1710-х рр. намітилося розмежування і за часом карбування – нідерландські левки та інші типи талярів (ріксдаальдери, патагони тощо), емітовані у XVII ст., очевидно, стали добрими старими монетами «леї веки», якими так охоче збиралися податки⁵². У текстах простежується до 1763 р. 9 СВ «леї старі» та 4 СВ «леї грішми старими» (1730 р.), що протистоять 6 слововжиткам «леї грішми новими».

Відповідь на запитання, що це були за монети, які замінили звичні старі «биті» левкові таляри та інші їх талярні відповідники, може дати лише аналіз випадків сумісного ужитку терміна лей з назвами інших одиниць МЛН.

Дуже цікавий у цьому відношенні запис від 25 жовтня 1717 р.⁵³ Якийсь Калмуцький, який для чернівецького старости Іліє Катаржіу зібрав соларит на «184 та полугії», повернув останньому всього 190 леїв. Це складало лише 62 угорських та 8 потроників (потрійних польських грошів часів Сигізмунда III). Борг його Катаржіу «проїдені гроші», як відзначає комісія, налічував 122 угорських (золотих) та 2 потроники. Проведений аналіз показує, що 10 старих потроників (8+2), які умовно дорівнювали старим 30 грошам доброю монетою, «бани буни», отримують на початку XVIII ст. високий курс у половину «угорського жолтого». Відповідно один

⁵¹ Balan T. Documente bucovinene. – Vol. 5. – С. 105; Vol. 3. – С. 196.

⁵² Balan T. Documente bucovinene. – Vol. 4. – С. 37.

⁵³ Balan T. Documente bucovinene. – Vol. 3. – С. 187.

угорський золотий містить 20 потроників, тобто умовно 60 старих грошів (пор.: курс у Львові 1579 р. = 56 грошів, а з початку XVII ст. – 60 грошів). Звідси, курс одного лея можна визначити, виходячи з кількості старих грошів у 62 угорських золотих (3720) з надвишком 24 грошів (3774), які містяться у 8 потрониках. Якщо розділити отриманий результат на 190 леїв, то матимемо курс одного лея в 19,7 «старих» грошів, тобто майже 6,5 потроників. Враховуючи вагові показники трояка Сигізмунда III (1587-1632), досить популярного в молдово-буковинських скарбах 2,37 грами 835 проби, то в одному лею мало міститися близько 15,405 грамів срібла такої ж проби, що не відповідає ваговим показникам звичного левкового таляра (27,648 г, із них 20,736 г чистого срібла)⁵⁴. Отже, доводиться припустити (тим більше, що слово лей не має відповідного означення «старий», характерного для талярних монет), що мова йде про інший тип лея – очевидно, турецький лев, піастр або куруш Ахмада III чи Мустафи II (1695-1703) (1703-1730), вартістю в 40 пара, вагою в 25,65 грама орієнтовно 600 проби⁵⁵.

Зіставимо отримане співвідношення між угорським золотим та леєм як 1:3,06 з даними по сусідній Галичині. У Львові 1710-1715 рр. курс реального талера битого дорівнював 8 золотим лічильним, тобто 240 грошам, одного дуката 18 золотим (тобто 4800 грошам), одного півторака трьом грошам, одного трояка, відповідно шести грошам, а одного тимфа (а отже й орта) 37,5 грошів⁵⁶. Отримане співвідношення між дукатом та таляром складає 1:2,25, а не 1:3,06, як на Буковині. Ці калькуляції повторно засвідчують, що в цьому буковинському документі йдеться не про звичний таляр, а про легшу чи гіршу монету, ймовірно, турецький куруш – співвідношення між срібними та золотими монетами були в той час приблизно однаковими, особливо у межах сусідніх регіонів. У протилежному випадку міг би відбутися відтік золотої чи срібної монети.

Те, що на Буковині початку XVIII ст. в якості лічильних одиниць утвердилися турецькі леви, засвідчує інший документ від 5 жовтня 1746 р. У ньому констатується, що мешканці села Станівців не платили чотири роки податок діжму, що складає, виходячи з величини 20 пар на рік, цілих два леї за 4 роки. Звідти 1 лей містить 40 пара, тобто абсолютно відповідає курушу. Подібне співвідношення лея з парами та ще однією одиницею бані (звичним позначенням спочатку угорських банатських денаріїв, потім, ймовірно, польських солідів та турецьких аспрів) засвідчує ще один документ від 5 серпня 1762 р. У цьому документі Григорій Калімах Вода затверджує права та обов'язки бреславських німців, що осіли у Чернівецькій волості у 1758-1761 рр. Кожний поселенець, що має хату, повинен був щороку платити по 10 леїв, значно більше від оплати касариту для бідняка

⁵⁴ Нудельман А. А. Топографія кладов... – С. 28; Зварич В., Шуст Р. Нумізмати-ка. Довідник. – С. 355.

⁵⁵ Krause Ch. / Mishler C. Standard world coins: 1601-1700. – Iola, 1996. – P. 1104; Krause Ch. / Mishler C. Standard world coins: 1701-1800. – Iola, 1994. – P. 941.

⁵⁶ Див.: Котляр М. Ф. Історія грошового обігу... – С. 226.

1 лей⁵⁷. Оплата має здійснюватися у чотирьох частках (по 2 леї, 60 бань нових кожна) 5 пар ресури податку для утримання адміністрації. Відповідні розрахунки показують, що за рік переселенець повинен заплатити 8 лей, 20 пар та 240 бань. Останні відповідають двом леям, тобто 80 парам. Іншими словами, в одній новій парі містилося 3 бані, у одному леї 120 банів. Цікаво, що в наступному реченні з'являється позначення іншого типу лея лея «старими грішми», яким оплачується традиційний податок гостина зі свиней.

Як бачимо, значення типу «добрими старими грішми», лей «старий, новий, німецький» допомагали сучасникам уникнути двозначностей та орієнтуватися в курсах між різнотипними монетами. Звернення до тезаврацій 1690-1770-х рр. (див. табл.) підтверджує спочатку наростання, а потім домінування турецької монети в обігу. Так, якщо в 1791-1729 рр. турецькі таляри (куруші) складали 30 % (як і голландські таляри), то в 1730-1774 рр. куруші та їх кратні номінали (разом із одностопними рагузькими талярами Дубровника) перевищують 90 % зафіксованих талярних знахідок.

Для стратегічного сполучення щойно здобутої Галичини із Трансільванією Йосиф II у вересні 1774 р. приєднав до Австрії й Буковину, на підставі колишньої належності її до Покуття. 7 травня 1775 р. Туреччина за Константинопольською конвенцією вимушена була визнати dokonаний факт. Окупація Буковини австрійськими військами призвела до встановлення австрійської монетної системи на території цього краю. В основі австрійської монетної системи лежав, згідно з реформою графа Ф. фон Гаугвітца 1750 р. та австро-баварською монетною конвенцією від 20 вересня 1753 р.⁵⁸, «рейнський флорин» (рфл). 2 лічильних флорини склали 1 таляр, карбований з кельнської марки срібла (233, 856 г.). Окрім конвенційних талярів державно визнаними засобами розрахунку були й територіальні талярні випуски для певних нових земель монета «лом-парда-венечана» (скудо та його половина й четвертина (1823); австро-нідерландські кронталяри, їх половинки та четвертини тощо). Населення коронних земель (й в т. ч. Буковини) регулярно інформувалось про появу чи введення нових державних монет, їх курс. Окрім австрійських монет, у грошовому обігу Буковини, внаслідок специфіки її історичного розвитку та географічного розташування, через нестачу срібних монет перебували, за архівними даними, грошові знаки багатьох сусідніх країн: турецькі піастри, російські рублі, таляри і розмінна монета німецьких держав Баварії, Саксонії, а також Польщі, що в молдовських документах приховувалися за нейтральним позначенням лей, грошовий курс яких постійно корегувався.

⁵⁷ Balan T. Documente bucovinene. – Vol. 5. – С. 9, 52, 115.

⁵⁸ Probszt G. Österreichische Münz- und Geldgeschichte: Von den Anfängen bis 1918: In 2 Teilen. – 3. Aufl. – Wien; Köln; Weimar, 1994. – S. 495.

Галицьке губернаторство було вимушене дозволяти їх циркуляцію у 1792, 1807, 1817 та ін. рр.⁵⁹ через нестачу великих срібних монет.

Більше того, на архаїчному буковинському ринку до 1820-х рр. зберігаються таляри XVII-XVIII ст., що за патентом від 14 січня 1775 р. отримали певний курс: російські рублі – по 2 фл., голландські таляри (ріксдаальдери) та альбертустальяри по 2 фл. 4 кр. ; а іспанські таляри (Matten) 2 фл. 3 кр., про що засвідчують інформації Галицького губернаторства за № 17053 та 12595 від 1791 р.⁶⁰ Тому занепокоєння галицьких властей викликає в 1793 р. фальшування популярних баварських талярів Максиміліана-Йосифа 1768 р. та Карла Теодора 1780 р., виконаних у олові, чи зменшення в 1788 р. на 4 й 1/3 процента у вазі конвенційних польських талярів та гульденів (у молд. перекладі «кара гроши ши лей лешещи»)⁶¹. Наявність в грошовому обігу турецьких, російських та конвенційних німецьких монет підтверджують дані буковинських знахідок 1775-1800 рр. (див. табл.).

Загалом досліджуваний період це час кардинальних змін в економіці краю. Спочатку внаслідок російсько-турецької війни 1768-1774 рр. обсяг торгових операцій скоротився всього лише б згадок терміна лей у шеститомному зібранні буковинських документів Т. Балана та три в А. Вітенку. Згодом прилучення Буковини до Австрії стимулювало тут зародження ринкових відносин, підвищило оборот капіталів та призвело до певного зростання цін, що до першої третини XIX ст. звично фіксувалися в леях. Встановлення австрійської монетної системи на території цього краю не могло не виявитися у закріпленні австрійських термінів (Florin, Gulden) у польсько- та румунськомовних циркулярах губернаторства в цей період, яке відбувалося далеко неоднозначно, у постійному суперництві з місцевими термінами, у т. ч. з «лев, леу». Розглянемо випадки вживання місцевих термінів та типові означення до терміна «леу» у 1774-1800 рр., послуговуючись даними із попередніх періодів, та визначимо не завжди однорідні типи монет, що приховуються за цим нейтральним позначенням.

Внаслідок наповнення грошового ринку грошима, що призвело до їх інтенсивнішого використання як засобу платежу, різко піднімається ціна на нерухомість за будинок, вартість якого звичайно складала у 1760-х рр. від 15 до 50 леїв (лей), австрійська адміністрація заплатила у 1775 р. 300 леїв⁶². Значно зростає і вартість сіл: якщо в червні 1775 р. одна восьма села Михальча коштувала лише 80 леїв (тобто вартість села теоретично мала б складати 640 лей), то у лютому 1794 р. лише частина цього села коштує уже

⁵⁹ Див.: ДАЧО. – Ф. 1, оп. 1, № 4489, с. 3-13; № 3362, с. 27-28; № 380, с. 2; № 1889, с. 157-162.

⁶⁰ ДАЧО. – Ф. 1, оп. 1, № 340, с. 1-3.

⁶¹ ДАЧО. – Ф. 1, оп. 1, № 355, с. 6; № 178, с. 58.

⁶² Balan T. Documente bucovinene. – Vol. 6: 1760-1833. – București, 1942. – № 32, 9. – С. 94.

2000 лей «грішми добрими цісарськими»⁶³. Села переважно не продають, а здають в оренду 22 січня 1782 р. с. Йорданешти було здане в оренду за 100 лей на рік, а 8 липня 1791 р. патріарх Антім з Константинополя уклав з Тодором Мустяцею договір на оренду п'яти буковинських сіл за 2050 турецьких леїв (левів) щорічно⁶⁴. Зростає і кількість закладних, боргових паперів, описів приданих зейстрі (приданого), заповітів, де поряд з галбинами (золотими) і дукатами фігурують найрізноманітніші типи леїв, розрізнення яких є завданням цього дослідження.

На основі вивчених документів можна зазначити, що в досліджуваному періоді позначення лічильних лей з'являється без означень у 107 випадках (до 1800 р.) та лише в 27 випадках опісля (часто з супутніми назвами грошових одиниць – бані або крейцери). Крім того, термін функціонує з означеннями л. грішми добрими (тобто доброякісною срібною, а не мідною монетою у 1794-1796 рр.), л. грішми готовими («gata, gata», готівкою у 1773-1792 рр.), л. грішми турецькими (тобто у парах, пістрах 1785-1810 рр.), л. грішми (добрими) цісарськими (до 1790 р.) чи імператорськими (*lei bani buni onparatesti*) (тобто австрійськими у 1786-1810 рр.) чи л. грішми німецькими (1797 р.), л. грішми конвенційними (*lei bani de argint conventie*). Випадки застосування лея як лічильного поняття протистоять поодиноким випадкам, де лей стосується конкретної карбованої монети леї (леви) турецькі (8 випадків слововжитку з 1793 р.), леї німецькі (4 слововживання з 1782 р.) та леї конвенційні тощо.

Звернення до пам'яток, вивчення їх контексту допомагає встановити значення терміна лей, його співвідношення з іншими грошовими одиницями. Поява чи відсутність певних типів атрибутивних / субстантивних означень дозволяє чітко диференціювати типи грошей, які функціонують у документах, відносно до періодів розвитку грошового обігу. Так, відсутність означень до «леу» чи його слов'янської форми *Lew* «лев» (за доповідними записками генерала К. Енценберга), як засвідчує аналіз, позначала до початку 1780-х рр. турецький куруш, що суттєво втратив у своїй вазі (12-14 г), зблизившись за ваговими показниками з австрійським півталяром – флорином. Цим же варіантом терміна користувався К. Енценберг⁶⁵ при визначенні грошового еквівалента 12 днів панщини як «два леви», де «1 лев складав 1 рейнський гульден» (*ein Lew macht ein Gulden rh.*). За замітками того ж Енценберга, сім'я циганів коштувала в Молдові від 300 до 400 левів. З 1782 р. відсутність означень показувала те, що рахунок відбувався в конвенційній валюті. Прикладом може бути продаж 15 січня 1782 р. 1/8

⁶³ Balan T. Documente bucovinene. – Vol. 6. – № 88, 1. – С. 265.

⁶⁴ Balan T. Documente bucovinene. – Vol. 5. – № 89, 2. – С. 178; Vol. 6. – № 9, 9. – С. 30.

⁶⁵ Ziegler F. Geschichtliche Bilder aus der Bukowina zur Zeit der österreichischen Militärverwaltung. – Erste Bilderreihe 1: Dargestellt im Spiegel der Denkschriften des kommandierenden Generals Freiherrn von Enzenberg. – Czernowitz, 1893. – S. 17; Ziegler F. Op. cit. – Zweite Bilderreihe 2: Das Jahr 1780. – Czernowitz, 1895. – S. 17; 72.

с. Вашківці за 450 леїв, коли в іншому документі від 1795 р. ціна цієї частини записана як 450 флоринів (як півталярної монети)⁶⁶. Цей термін, як засвідчують циркуляри Галицького губернаторства, активно тиснить *лей* з офіційного ужитку у пізніших документах (див. циркуляр № 19 009 від 6 травня 1808 р.).

Що ж стосується означень, то всі їх типи можна чітко диференціювати за протиставлень ознак «добрий» (тобто «якісний») «інший» (часто в розумінні: «неякісний»). Ознака «добрий, якісний» стосується, як правило, срібної монети більших номіналів, карбованих за конвенцією 1753 р. Так, у жовтні 1804 р. 6 фалеч землі в Жадові, тобто близько 6,18 га, коштували 150 леїв «грошима добрими імператорськими» (*lei bani buni onparatesti*). Під «добрими грошима» в даному контексті можна зрозуміти сукупність високопробних «цісарських» (тобто конвенційних австрійських) монет (ймовірно, пів- чи чвертьталярів, щонайменше двадцяти- та десятикрейцеровиків тощо) на відповідну суму. Інша ж частина землі оцінювалася тоді ж у «ляях добрих імператорських» (*lei buni onparatesti*)⁶⁷ – ймовірніше, лише карбованими срібними «імператорськими», чи цісарськими, флоринами та талярами.

Певні проблеми складає вживання цього терміна з монетами дрібного номіналу. Термін «лей» (з'являючись, як правило, без означень) вживається з двома різнорідними дрібними номіналами: крейцерами та бані. За грамотами 1760 та 1764 рр., 60 бані касариту, який сплачували бідні вірмени, складали півлея. В іншому випадку з'являються 200 леїв 93 бані⁶⁸. Звідти, 1 лей в 1760-1782 рр. дорівнював 120 бані, тобто відповідав 1 турецькому піастру (з його 40 пара та 120 аспрами, чи акче). Проте в деяких випадках, які стосуються кінця XVIII ст., фіксується вживання терміна «бан» для позначення терміна «крейцер». Поява слова із терміном *крейцер* співвідносить лей із початку 1780-х рр. лише з австрійським флорином⁶⁹. Це міркування підтверджує запис від 13 лютого 1798 р. про те, що 38 станженів по 1 лею 30 крейцерів складали 57 леїв, де лей, як видно з розрахунків, відповідав флорину (= 60 крейцерів).

Лей використовувався як збірне лічильне поняття і для золотих монет. Про це свідчить документ від 1 травня 1770 р., де згадуються 500 леїв золотими галбинами, по 5 та 10 флоринів цісарськими, а решта срібними турецькими монетами. Курс золотої монети (галбина) стосовно лея у ранній період коливався. У запису від 1776 р. 1 галбин дорівнював 2 леям (ймовірно, старим левковим талярам) та 30 бані, а 1 березня 1783 р. галбин складав 4,25

⁶⁶ Balan T. Documente bucovinene. – Vol. 6. – № 104, 2-9. – С. 317-319.

⁶⁷ Vitencu A. Documentele moldovenesti din Bucovina (Colectia Ioan Balosescul din Comaresti). – Cernauti, 1929. – P. 23, 64.

⁶⁸ Furnica D. Z. Documente privitoare la Comerțul Romanesc (1473-1868). – București, 1931. – P. 15-18.

⁶⁹ Balan T. Documente bucovinene. – Vol. 6. – № 78, 2. – С. 225; № 138, 3. – С. 414.

лея 40 галбинів дорівнювали 170 леям 60 бані. Судячи із кількості бані, лей у цих документах⁷⁰, найімовірніше, ще відповідав турецькому піастру, а галбин – турецькому алтуну.

У пізніший період з 1792 р. співвідношення з золотими монетами (4,5:1) зближує лей з австрійським лічильним флорином, вираженим конкретним «рейнським гульденом» у сріблі (див. циркуляр № 19 009 від 6 травня 1808 р.). Так, 6 червня 1792 р. якийсь Жиян придбав 1/24 с. Шубранець за 200 галбинів, які дорівнювали 900 леям (тобто австрійським флоринам за співвідношенням 1:4,5). Ціна голландського «дуката» була дещо вищою 1 березня 1773 р. К. Андрієш позичив 400 «дукатів оландських», що мали вартість 1886 л. 40 б. (тобто 1 д. = 4,715 лей, тобто флоринів)⁷¹.

Як бачимо, побіжний зіставний аналіз засвідчує, що в кінці XVIII ст. відбувається переорієнтація монетно-лічильних найменувань з турецької на австрійську монетну систему, хоча в обігу, як свідчать дані, іноземні монети залишалися ще щонайменше до кінця 1820-х рр.⁷².

Підсумовуючи вищесказане, зазначимо, що позначення талярних монет з 1560-х рр. виконував стандартний термін «таляр» (100 СВ із відповідними означеннями). З 1630-х рр. у молдово-буковинських документах фіксується регулярне вживання терміна МЛН «леу, лей, левковий» для позначення конкретної талярної монети левендаальдер Нідерландів. У останній чверті XVII ст. назва цієї монети (з різними означеннями, що вказують на національні ознаки та якість монети: «добрий, німецький» тощо.) витісняє термін «таляр» з практичного вжитку, позначаючи всі типи талярів. Як засвідчують дані таблиці 1, певним поясненням цьому може послужити надзвичайно потужний вплив цієї монети на молдово-буковинський грошовий ринок у 1630-1670-х рр.

На початку XVIII ст. лей став лічильним поняттям у виразі л. «грошей готових» чи «лей» (без означення). Він отримує певний курс до старих грошей – «потроника, угорського золотого» та до нових турецької «пари, аспра». З другого десятиліття XVIII ст. 1 лей (без означення) доказово відповідає одному курушу. Згодом на Буковині 1790-1810-х рр. термін «лей» з різними означеннями (турецький-німецький) диференціює внаслідок поліномінації два різних типи монет – піастр та флорин. Це пояснюється зовнішніми обставинами – наближенням ваг (проте не проб) австрійського флорина та знеціненого турецького куруша. З 1780-х рр. турецькі монети диференціюються типовим означенням «турецький». Різке погіршення проби за правління Махмуда III привело до зменшення ваги куруша та, відповідно, до зникнення терміна «лей турецький» у 1810-х рр., проте лей

⁷⁰ Furnica D. Z. Documente privitoare. – P. 20; Codrescu T. Uricarul sau colectiune de diferite acte care pot servi la istoria românilor. – Vol. I-XXV. – Iași, 1852-1895: – Vol. XIX. – Iași, 1891. – P. 3371.

⁷¹ Balan T. Documente bucovinene. – Vol. 6. – № 107, 3. – С. 330; № 78, 2. – С. 225.

⁷² ДАЧО. – Ф. 3, оп. 2, спр. 3322.

(як валюти Дунайських князівств та згодом Румунії) продовжує з'являтися в буковинській пресі.

Талярна монета була знята з обігу за монетною реформою Золотої коронової валюти 1892 р., проте левантинські таляри Марії-Терезії, датовані 1780 р. роком смерті імператриці, з'являлися в буковинському селі ХХ ст. як популярна прикраса у складі салб та згارد. Термін «лей», відірвавшись від позначення талярної монети, епізодично зберігався в буковинському селі ще протягом ХІХ ст., а потім був перенесений на позначення двокоронової монети, яка за своєю вартістю відповідала австрійському флорину. Отже, саме позначення, виявивши чудеса «живучості», протрималося в буковинській термінології понад 350 років, міняючи типи монет, які воно позначувало.

У перспективі доцільно зупинитися на обігу дрібних розмірних монет, що виконували функцію обігових грошей, приховуючись за поняттям «лей».

ДОДАТОК

СКАРБИ ХVІ ст.

Заставницький район

1. (Дорошівці 1843)+. В околицях села місцевий мешканець Тодор Романчук виявив у 1843 р. скарб, який складався з 55 срібних монет.

За реконструкцією, до скарбу належали, за записами №№ 1-7, 13 загальноімперських талярів: а саме 2 таляри 1575 р. Максиміліана II (1564-1576 рр.) карбування м. Любека (вага 29,8 г 14 лп); 3 таляри Карла V (1519-1558 рр.): м. Кемптен, Девентер та Цволле б. д. та 1 м. Кварн (1558 р.); 2 таляри Фердінанда I (1521-1564 рр.) м. Девентера, Кемптена та Зволле 1558, 1564 рр.; 6 талярів Рудольфа II (1576-1612), карбованих у 1579-1592 рр.

За записами № 8-9, іспанські таляри Філіппа II (1556-1598 рр.) налічували 7 монет, із яких два таляри ранішого карбування заважили, за нашими розрахунками, як важкі райхсгульднери 31,5 г, а решта 5 були патагонами по 29,7 г 13-ї лп.

За записами № 10-14, найбільшу частину тезаврації становили 15 саксонських талярів, які карбували різні правителі: 1 таляр 1545 р. альбертино-ернестинського карбування курфюрста Йоганна Фрідріха Великодушного (1532-1547) та його наступника Моріца (Маурісі) (1541-1553 рр.), Саксонія (29,2 г 13 лп); 1 таляр того ж курфюрста (за записом Мавриція: Mauritius) (1541-1553): Саксонія 1547-1553 (у тексті помилково: 1559) рр. (29,2 г); 8 талярів 1547-1559 рр. курфюрста Августа (1553-1586 рр.), Саксонія (29,81 г); 3 таляри (райхсгульднери?) 1591-1601 рр. Крістіана II, Йоганна Георга I, Августа та Зигмунта (1591-1611 рр.), за приміткою, монети Саксонії часів опікунства (27 г); 2 таляри 1584 р. Фрідріха Вільгельма та Йоганна (1573-1603 рр.), герцогство Саксен-Ваймар (29,25 г);

Значну групу складають таляри Центрально-Східної Європи: 1 таляр Сігізмунда Баторія (1581-1602), Трансильванії (Семиграддя) типу 1585/97 pp. (30,3 г); 8 талярів Тироля б. д. (29,25 г) за правління ерцгерцога Фердинанда (1564-1595 pp.).

Решту талярів становлять досить рідкі 6 південно- та східнонімецьких талярів. Так, надпис № 17 піддається розшифруванню як: 1 таляр графства Оттінгена за правління Карла Вольфганга, Людвіга XV та Мартіна (1534-1546), графство Оттінген (Цtingen) (29,2 г); 1 таляр Фолкмара (Volmar) Вольфганга (1562-1582), графство Гонштайн (Hohnstein); 1 таляр Йоганна Георга та (Петера) Ернста б. д. (ймовірно, 1558-1579 pp.), графства Мансфельд (-Айсleben). За записами № 21-22 відзначаються 2 рідкі таляри єпископства Люттіх: 1 таляр б. д. єпископа Роберта А. Берга (1557-1563) та 1 таляр 1567 р. Герарда ф. Гройсбеєка, єпископа Люттіха (1563-1580 pp.), карбований вагою 29,2 г 13 лп. Неповністю піддається розшифруванню запис № 20: 1 таляр барона Захштайну 1544 р. стандартної ваги та проби (29,2 г 13 лп)

Останній запис № 23 стосується двох талярів Голландської республіки 1597 р., карбованих вагою 29,5 г.

Повідомлення: [ДАЧО. – Ф. 1026, оп. 1, спр. 891, арк. 6-19; Ф. 1026, оп. 1, спр. 1817, арк. 22-26; Ф. 3, оп. 2, спр. 8242, арк. 3; Ф. 3, оп. 2, № 8242: 1-4: Огуй 1997: С. 178; 2001: 150-156; Пивоваров 2002: 203-204].

2. (Кадубівці 1969). У 1969 р. у с. Кадубівці Заставнівського району на городі Ю. Т. Ковбик рили траншеї для фундаменту і на глибині 2 м біля решток багатого будинку XVII ст. знайшли темно-сірий глиняний глечик висотою 12,5 см з однією ручкою, накритий зверху тонкою кам'яною плиткою. В ньому, за повідомленням Б. О. Тимощука, лежало 86 західноєвропейських монет, закопаних наприкінці XVI – початку XVII ст., які передали в Чернівецький краєзнавчий музей (далі – ЧКМ). У ЧКМ скарб із с. Кадубівці Заставнівського району зберігається у кількості 83 монети 1545-1599 pp.:

Середні номінали *Речі Посполитої Польської*. чворак Сігізмунда Августа (1548-1572 pp.); 14 потрійних грошів Стефана Баторія (1576-1589 pp.): карбування Риги (4 екз.); коронні (5 екз.) та литовські трояки (5 екз.); 43 потрійних грошів Сігізмунда III Вази (1589-1632 pp.), у т. ч. 22 коронні трояки 1589 р. ; 3 литовські трояки; 18 ризьких трояків;

Талярні номінали: 4 півталяри та 20 талярів із Голландії (4), Іспанії (3), Любека (2) та Саксонії (6), Австрії, в т. ч. із Тіролю (4) і т. д. :

Германія: півталяр 1573 р. імперського міста Любек (Lubecens.) за часів правління імператора Максиміліана II; таляр 1587 р. м. Любек за часів правління імператора Рудольфа II;

півталяр імперського міста Штольберг-Кенігштейн (Konigstein-Stolberg) 1545 р. Людовіка I (1538-1574 pp.) за часів правління імператора Карла V (1500–1558 pp.); таляр імперського міста Ноймагена (Noviomacien.) 1567 р. ; таляр 1570 р. імперського міста Торн (Торунь: Tor.) за часів правління Мак-

симіліана II (1564-1676 рр.) із невідомим надкарбуванням із гербового боку: лев вліво (?);

саксонський таляр Мавриція, чи Моріца (Mauric.) (1541-1553 рр.), м. д. Аннберг 1553 р. ; (Альбертінська лінія): саксонський півталяр 1553 р. та 1585 р. Августа (1553–1586 рр.); таляр Августа 1563 р., 1578 та 1581 рр., м. д. Дрезден; таляр 1593 НВ р. чотирьох братів: Крістіана, Іогана, Георга та Августа (1591–1611 рр.);

Об'єднані Нідерландські провінції: ріксаальдер Західної Фризії 1588 р. (2 екз.); ріксаальдер 1592 р. карбування Голландії; ріксаальдер 1593 р. Горінгена (Selgiae. Co. Zut.) чи Цутфена; таляр Фризького ордену 1592 р. ;

Австрія: півталяр 1545 р. Фердинанда I Габсбурга (1526-1564), м. д. Лінц (Нижня Австрія); тірольський таляр ерцгерцога Фердинанда (1564-1590) б. д. (3 екз.);

Іспанія: бургундський таляр 1567, 1568 та 1569 рр. Філіппа (1555–1598).

ЧКМ 12920-III-8664 (Визначення Л. Г. Кулініченко та Б. О. Тимошука, уточнення О. Д. Огуя, зважування пробірної палати м. Львів); БЦАД. – Ф. 1: Рукописні матеріали Б. О. Тимошука. – Од. зб. 3; *Повідомлення*: [Огуй 1997: 177; Пивоваров 2002: 204].

3. (Репужинці 1978)*. У 1978-1980 -х рр. у с. Репужинці Заставнівського району на одному з городів знайшли та віднесли учителю австрійський таляр б. д. (ймовірно, 1560-х рр.) Фердинанда I Габсбурга (1526-1564), м. д. Лінц (Нижня Австрія). Вчитель приносив автору цей таляр для вивчення.

4. (? Заставнівського району (2002)*. У клуб колекціонерів прийшов незнайомец, який показав для оцінки таляр, знайдений на території області. Цей саксонський таляр 1584 р. був карбований Августом (1553-1586), Альбертінська лінія, м. д. Дрезден (40 мм 29,1 г 875 мп).

СКАРБИ XVII ст.

Вижницький район

(Віженка 1970)*. У 1970-х рр. у селі під час польових робіт був знайдений невеликий скарб, із якого зберігся лише левковий таляр 1666 р. карбування Цволле. Решта монет розійшлася по руках.

Глибоцький район

(Станівці: 1849)+. 15 червня 1849 р. у містечку Серет представники Радівецької економії затримали мешканця с. Станівців Григора Грабовського при спробі обміну несправжніх «срібних рублів» та «двадцятикрейцеровиків» на банкноти. Цими рублями виявилися дуже обрізані середньовічні монети, які затриманий, за його словами, знайшов «у землі». Це були:

1 австрійський таляр 1682 р. (тобто за правління Леопольда I) та ще один австрійський таляр б. д. (?), значно обрізаний по гурту;

1 таляр «з бельгійськими та голландськими хрестами», також обрізаний, яким міг бути, враховуючи відсутність дати, альбертусталеяра;

4 таляри «з іспанськими хрестами», карбовані за правління «Карла II у 1618 р.» та Філіпа IV у 1622, 1623 та 1656 рр., тобто патагони;

2 срібні австрійські 15-крейцеровики 1663 та 1676 рр. та 2 срібні польські 6-«крейцеровики», тобто шестигрошовики, карбовані за правління Яна-Казимира та Сигізмунда III (у записі помилково: ІУ) без збережених дат.

Враховуючи роки карбування австрійського таляра (1682) та значну зрізаність талярних монет, проте не стільки під російський рубль, як турецький піастр, можна припустити знахідку скарбу кінця XVII – початку XVIII ст.

[ДАЧО. – Ф. 1, оп. 1, спр. 10222: 1-6].

Заставнівський район

1. (Боянчук-1: 1816)+. У 1816 р. селяни Іван Паламарюк та Іван Панусяк (Панасюк?) виявили у с. Боянчук Заставнівського р-ну монетний скарб із 332 монет XVII ст. Він містив «272 великі срібні монети завбільшки в рубль, 31 середню монету завбільшки в «цванцігер» та 20 менших монет завбільшки в «ценер» (тобто 10 крейцерів 1800-х рр.)». Враховуючи розміри монет та величину оцінки (Іван Панусяк та Іван Паламарук мали отримати 459 гульденів 55 кр. конвенційною монетою), ці монети могли бути, на думку О. Д. Огуя, імперськими гульденами (в 28 стюверів), та, відповідно, ортами і шостаками XVII ст. *Повідомлення*: [ДАЧО. – Ф. 1, оп. 1, спр. 3461, арк. 1-5; *ОУБ*. Ф. І. О. І. №3461: 1-11; Огуй 1997: 117].

2. (Боянчук-2: 1837)+. На території населеного пункту в березні 1837 р. місцеві мешканці Михайло Базарський (Бажанським), Михайло Держун та Аніцею Цушкан (Такан, дівоче прізвище Базарська) знайшли на полі поміщиків Антона та Николая Лукасевичів скарб із 614 монет «часів короля Сигізмунда III». До складу скарбу входило 13 великих, 2 середніх, 21 менших і 578 дрібних срібних монет, які заважили 3 марки 2 унції та 5 квенців і були оцінені в 39 флоринів 40 крейцерів.

Враховуючи вагу та оцінку монет, можна припустити, що до скарбу входили 11 бельгійських патагонів та 2 їх половини, карбовані під владою Іспанії, імперські флорини Матяша та Фердинанда, 21 шостак УІІ-ї лп. Сигізмунда III, його ж 578 півтораків та грошів ІУ-У лп. Опис скарбу виявив С. В. Пивоваров, розрахунки провів О. Д. Огуй. *Повідомлення*: [Державний архів Чернівецької обл. (далі - ДАЧО). – Ф. 1026, оп. 1, спр. 566, арк. 1-17, 24-42; Ф. 1026, оп. 1, спр. 621, арк. 21-30; Пивоваров 2002: 202];

3. (Вікно: 1988: р)+. За півтора метра до берега Дністра біля села Вікно Заставнівського району М. Кіндрат та В. Федів із с. Зозулинці Заліщицького району у 1988 р. з човна виявили горщикок з монетним скарбом 70-тих рр. XVII ст., який зберігається нині у Тернопільському краєзнавчому музеї. У склад тезаврації належать: бронзовий багатогранник (гирька вагою 30,25 г)

та 15 монет 1615-1667 рр. вагою 371,5 г (орієнтовною вартістю щонайменше 13 талярів, що складали тодішню ціну коня чи бика). Це:

Річ Посполита Польська: два польських коронних орти Сигізмунда III Вази (1587-1632) 1622 та 1624 рр. карбування, які, ймовірно, були покладені для зрівняння ваги різнотипних талярів;

Іспанські Нідерланди (2 патагони): Альберт та Єлізавета (1599-1621): альбертустальяр 1619 р., карбування Брабанту; Філіп IV (1621-1655): патагон 1622 р. карбування Фландрії;

Голландська республіка (7 левендаальдерів): левендаальдер 1615 р. Оверсейса та Зеландії 1616 р., левендаальдер Утрехту 1615 р. та 1626 р.; левендаальдер Гельдерну 1643 р., левендаальдер Західної Фризії та левендаальдер 1667 р. м. Кампена

Священна Римська імперія німецької нації: два 28,5-грамових високоякісних імперських таляри м. Нюрнберг 1624 та 1632 рр.; нижньоавстрійський таляр 1616 р. (м. д. Відень) та таляр 1641 р. (м. Франкфурт). Нюрнберзький таляр 1624 р. та нижньоавстрійський таляр 1616 р. контрмарковані в Росії датою 1655 як «єфімок з знаком», що свідчить про те, що на територію Наддністрів'я поступала монета, яка, ймовірно, була не стільки в російському обігу (як це визначає автор публікації), як у грошовому обігу Лівобережної України. На думку С. В. Пивоварова, монети проникли до регіону разом із козацькими загонами чи польською армією наприкінці 60-х рр. XVII ст. *Повідомлення*: [Огуй 1997: 177; Пивоваров 2002: 124-134; 203].

4. (Митків: 1841)+. Навесні 1841 р. місцевий селянин Олекса Паливода знайшов в ур. Гмілен (?) скарб срібних монет і речей (вушні прикраси). В оціночному листі зі Львова фігурують 56 предметів (33 монети та 22 прикраси), які заважили 1 марку 5 лотів 3 квенчі. Весь скарб оцінили в 3 флорини 40 крейцерів, що говорить про переважання дрібних монет. В складі скарбу на основі авторського алгоритму, встановленого в 1990 р., визначено: *вушні прикраси* – 14 великого, 6 – середнього та 9 малого розміру, Німецькі князівства – Фердинанд III (1637-1657 рр.) 3 імперські таляри вагою у 28,2 г та 6 талярів полегшеної ваги в 27 г; Річ Посполита (королівство) Сигізмунд III (1587-1632 рр.) – 4 гданські орти та 20 півтораків (вагою 1,2 г). З скарбу 15 монет потрапило до колекції бібліотеки Оссолінських. Скарб варто віднести до кінця XVII – початку XVIII ст. Опис виявив та опрацював С. В. Пивоваров, розрахунки зробив О. Д. Огуй: ДАЧО. – Ф. 1026, оп. 1, спр. 751, арк. 1-21; *Повідомлення*: [Пивоваров 2002: 204];

Кіцманський район

1. (Іванківці: 1980)*. Під час польових робіт колгоспник із цього села виявив арендсаальдер 1602 р. карбування Зеландії у товстій зеленій патині.

2. (? : 1997). Під час польових робіт селяни знайшли: ахтенвінтіг (28 стюверів чи імперський флорин) 1612 р., карбування м. Девентер.

3. (Неполоківці: 1980-ті)*. У 1980-х рр. у центрі с. Неполоківці на городі протягом декількох років виявляли монети, які знаходилися відносно скупчено в межах 15 метрів. Враховуючи скупченість монет, можна припустити, що це був скарб, розораний під час польових робіт – декілька монет були перекраєні плугом. Основу скарбу, що містив щонайменше 150 монет, склали польсько-ризькі монети (включно до 1617 р.), доповнені домішкою інших монет.

За докладнішою інформацією нумізматів, до складу скарбу належали:

Річ Посполита Польська: Ян Ольбрахт (1492-1501): 1 півгріш б. д.;

Стефан Баторій (1574-1586): солід 1586; трояк 1585 р. м. д. Олькуш;

Сигізмунд III Ваза (1587-1632): 60 ризьких солідів 1597-1617 рр., 5 польсько-литовських солідів (у т. ч. 1 солід 1593 р., м. д. Мальборк), понад 50 монет по одному коронному грошеві (у т. ч. роки 1606 (3 портретні екз.), 1608, 1609, 1610, 1611, 1613, 1614 у різній кількості екземплярів), 15 монет по 1 литовському грошові (у т. ч. 1608, 1612 рр.); 5 коронних трояків (у т. ч. 1 екз. 1599 р. та 1 з помилкою у надписі);

Гданськ (у ленній залежності від Польщі): 1 солід 1530 та 1546 рр.;

Тевтонський орден: 3-4 соліди

Юліх – Клеве – Берг: дві трипфенігові монети б. д. з надписами: MAR. DVX. IUL. CIT. ET BERCV / IB DEO... D. G.

Австрія: 1 таляр 1561 р., м. д. Куттенберг, карбований за правління *Фердинанда* (1521-1564);

Саксонія: 1 таляр 1557 р., м. д. Аннберг, карбований за правління *Августа* (1583-1586);

Новоселицький район

1. (Вітрянка-1: 1962)+. В околицях села виявили скарб. Директор Вітрянської СШ передав у музей (ЧКМ) скарб із с. Вітрянка Новоселицького району, виявлений весною 1962 р. під час сільськогосподарських робіт. У музей потрапили 4 левки XVII ст. (1624-47 рр. (діаметром 39-43 мм.): бельгійський патагон 1646 (2 екз.) та 1647 рр.; 1 гданський орт 1624 р. ЧКМ 12 478-III-6210/12 (визначення Л. Г. Кулініченко); *Повідомлення*: [Огуй 1997: 177; Пивоваров 2002: 203].

2. (Вітрянка-2: 1962/92)*. За повідомленням колекціонерів з цього села, вищезазначений скарб, виявлений учнями в 1962 р., налічував ще понад десяток талярів (у т. ч. левкових) та декілька імперських флоринів, які розійшлися по руках (в т. ч. патагон 1648 р. бельгійського карбування та імперські флорини в 28 стюверів м. Девентера, карбовані за правління Фердинанда II (1619-1637) (1 екз.) та м. Емдена за правління Фердинанда III (1637-1657) (2 екз.). Весною 1992 р. на городі поблизу того ж місця виявили ще один левковий таляр 1646 р. м. Цволле.

3. (Несвоя Новоселицького району (1962)+. На початку 60-х рр. за випадкових обставин на околицях села були знайдені монети, із яких у музей потрапили 6 левків XVII ст.: 4 левкових талярів 1647 р. (4 екз.: 43 мм, загаль-

ною вагою 107 г) карбування Голландії, 2 левкових талярів 1648 р. карбування м. Кампена (загальна вага 54 г). ЧКМ 12 478-III-6408/09 (визначення Л. Г. Кулініченко); *Повідомлення*: [Пивоваров 2002: 205];

4. (Новоселиця: 1999)*. За невідомих обставин у м. Новоселиця знайшли у 1999 р. зальцбурзький талер XVII ст. б. д. , карбований за правління єпископа Вольфганга Теодора (1587-1612).

5. (?Новоселицького району: 1940)*: Господиня перед міграцією в Чехію консультувалася з приводу монетного скарбу, знайденого разом із подругою ще в 1940 р. на городі. Скарб, що знаходився у почорнілому металевому, ймовірно, срібному глечичку, містив більше півсотні талярів, які, за словами господині, вони поділили між собою. На долю дівчинки припало понад 25-30 монет, із яких збереглися 10 левкових талярів та 1 австрійський таляр Фердинанда III:

Об'єднані Нідерландські провінції: левкові таляри провінції Гельдерн 1640 та 1647 рр., Кампен 1646, 1649 рр., 1656 та 1671 рр. ; Цволле 1653 р., Вестфризії 1670 та 1671 (2 екз) рр.

Австрія: таляр Фердинанда III (1637-1657) карбування м. д. Кремніц: з надписами FERDINAND. D. G. RO. I. S. AVG. GER. HV. BON. REX. //ARCHIDVX. AVS. DVX. BUR. MAR. CO. TVR. 1637 KB

Монети, карбовані у 1671 р., практично не побували в обігу та зберегли всю рельєфність зображення, що дозволяє припустити їх тезаврування у найближчі роки за цією датою.

Сокирянський район

1. (Давидівка: 1992)*. Весною 1992 р. у с. Давидівка Сокирянського району після оранки городу знайшли (вперше для Буковини!) австрійський низькопробний кіппенталяр 1624 р. Фердинанда II (1619-1637) номіналом 60 крейцерів у поганому стані, м. д. Відень, провінція Штірія (?), придбаний згодом одним із колекціонерів.

2. (Кулішівка: 1975)*. Весною 1975 р. жителі села виявили в урочищі Гребінь, утвореному нанесеним Дністром ґрунтом, тезаврацію з 8 левкових талярів 1648-1666 рр. 7 з них належали до Об'єднаних Нідерландських провінцій (Голландія, Вестфризія тощо). Краєзнавець В. В. Аузяк продемонстрував автору перфорований фальшивий таляр з мідним сердечником та срібним плакуванням, яким, за дослідженням автора, виявився левковий таляр німецького графства Рітберг, датований 1660 р. Уламок подібної кредитної монети у 2002 р. виявив С. В. Пивоваров у сусідньому Хотині (50 км до села).

Сторожинецький район

(Ропча: 1843)+. На території помістя Ніколає Барбула в 1843 р. житель села Василь Андрійович (Андюш) Івануц (чи Іонуц) знайшов три монети. Поблизу Михайлакі (Михайло) Костинян виявив ще 20 срібних монет. Повний скарб складався з 23 срібних, 4 мідних монет та 4 срібних прикрас. За

визначенням пробірної палати, в скарбі знаходилися монети: *Нідерланди під владою Іспанії* – Філіп IV (1621 – 1665 рр.), карбування Брабанту 1630 р. (патагон ?) – 1 монета; *Голландська республіка* – карбування 1673, 1689, 1698 рр. (левен- чи ріксдаальдери?) – 3 монети; Вільне імперське місто Зволле (Цволле) (левен- чи ріксдаальдер?) 1660 р. карбування – 1 монета; *Прибалтійські володіння Швеції (соліди чи півтораки)* – Густав II Адольф Ваза (1621-1632 рр.) – 4 монети; Карл XI (1660-1697 рр.) – 1 монета; Карл XII (1697-1718 рр.) – 1 монета; *Річ Посполита (королівство)*: Сигізмунд III Ваза (1587-1632 рр.) – 12 монет, Ян II Казимир Ваза (1649-1668 рр.) мідні грошові знаки (боратинки?) – 4 монети; 4 невеликих срібних прикраси (бляшки). Весь скарб спочатку оцінили в 10 флоринів 45 крейцерів, а в 1870 р., враховуючи реформу 1857 р., виплатили 11 флоринів та 24 крейцери. Ті, хто знайшов монети, отримали 27 крейцерів. Декілька монет із скарбу були закуплені до колекції бібліотеки Оссолінських. Опис виявив та опрацював С. В. Пивоваров, доповнюючі згадки знайшов О. Д. Огуй: ДАЧО. – Ф. 1026, оп. 1, спр. 891, арк. 22-23; Ф. 1026, оп. 1, спр. 1817, арк. 30-31, 34-35, 38-40; Ф. 3, оп. 2, спр. 8242, арк. 1, 3; Ф. 3: Крайове управління Буковини. – Оп. 2, спр. 8242, арк. 1-4.

Хотинський район

1. (Клішківці: 1990)*: Під кутом старої хати, яку розібрали, господарі виявили левковий таляр Об'єднаних Нідерландських провінцій 1666 р. провінції Вестфризії.

2. (Крива: 1986)*: У 1986 р. група учнів виявила у напівзасипаній вапняком турецькій криниці (урочище Кадир, між селами Крива Хотинського району та с. Дрібкоуци Молдови) серед різної кераміки і п'ять левкових талярів Об'єднаних Нідерландських провінцій 1649 р. м. Цволле.

3. (Рукшин: 1977)+*. На території села в 1977 р. виявили скарб із середньовічних монет XVI-XVIII ст. За словами краєзнавця Я. С. Гайсинюка, скарб складався із талярів, ортів, трояків та солідів (до 1621 р.). У фонди ЧКМ поступили лише 178 польсько-литовських солідів. Більшість монет мають діаметр 1, у багатьох «зсунути» зображення. Не виключено, що серед монет 4 фальшиві соліди, карбовані у Сучаві [ЧКМ. -Інв. кн. -НІ. -ММ1274 1997, с. 177];

4. (Хотин: 2002)+. У вересні 2002 р. експедиція БЦАД під керівництвом С. В. Пивоварова займалася впорядкуванням території цитаделі та ближніх районів напередодні святкування ювілею Хотина. На території річного берега нижче фортеці, де, ймовірно, викидалося міське сміття, було виявлено декілька монет XVII ст. Це були: мідна польська боратинка 1665 р. (карбування м. д. Уяздов) та фрагмент (половинка в 16,22 г) фальшивого левендаальдера (мідний сердечник та відносно значне срібне покриття), що мав надписи MO ARG FRO... RIDTE // DNONONMOVETUR... За визначеннями дослідника та автора, це була відтята половина відбракованого імітаційного левкового таляра, карбованого у вестфальському графстві

Рітберг у 1660 р. На думку С. В. Пивоварова, досвідчені хотинські мінійли виявили фальшиву монету та знищили її. [Пивоваров 2002б: 30-34]

5. (? : 1960)*. В одному із сіл Хотинського району виявили при польових роботах юстоване французьке екю 1653 р. Людовика XIV (1638-1715).

Чернівецька область

1. (? : 1997)*: На товкучці біля кінотеатру «Жовтень» жителі приміських сіл, що приховали місце знаходження, винесли на показ 1 альбертустальяр б. д. (Брабант) та 1 левковий таляр 1645 р (Західна Фрізія), знайдені при польових роботах.

2. Чернівецький краєзнавчий музей (ЧКМ)*. На зберіганні в ЧКМ знаходяться: *Бельгія* під владою Іспанії – Філіпп ІУ (1621-1665): 1 таляр 1623 р. (32094 III 201123), 1 бельгійський таляр 1648 р. (26,44 г); 1648 (3363-III-247); 1677 (3364 III 247); 1/2 саксонського таляра XVII ст. (3,94 г: 65336 III 2188), імперський флорин б. д. карбування Емдена за правління Матяша (1608-1618) тощо.

XVIII ст.

Вижницький район

(Віженка 2000)*. Весною 2000 р. під час прокладення водопроводу до одного із будинків у с. Віженка Вижницького району був виявлений австрійський таляр Марії Терезії 1765 р. віденського карбування у чудовому стані (за винятком двох подряпин, нанесених під час роботи лопатою). Враховуючи цей стан, велику кількість каміння та відсутність інших монет, ймовірно, монета була закладена, за народним звичаєм, у фундамент будинку, що будувався.

Глибоцький район

(Остриця: 1970)*. У селі за випадкових обставин знайшли *турецькі* онлик і алтмислик Мустафи III (1730-1757), два алтмислики Селіма 1203 р. х. (1789-1807).

Кельменецький район

(Ленківці 1980 рр.)*. У середині 80-х рр. колгоспники виявили на полі декілька *турецьких* алтмисликів Мустафи III (1757-1774) 1757 р. 7 та 8 рр. правління.

? Кельменецького району (1990)*. У 1990-х рр. під час польових робіт жителі одного із сіл, розташованого напроти Клішківців Хотинського району, виявили *рагузький* таляр 1757 р. у гарному стані, але зі слідами юстування на гербовому боці. Жителька іншого села знайшла скарб, що містив понад десяток російських рублів та турецьких монет, у т. ч. *російський* полтинник 1754 СПб/ ІМ, карбований за правління Єлизавети I, та два *турецькі* алтмислика 1171 р. х. Махмуда III (1730-1757), карбовані у 6 та 9 роках правління. Переважаючи більшість монет жителька села продала колекціонерам на ринкові у м. Кам'янець-Подільському.

Неполоківці Кіцманського району (1980-90ті)*. Сільчани виявляли під час польових робіт на своїх городах дрібні *турецькі* монети XVIII ст. – декілька пара Мустафи III 1757 р. різних років правління. У селі також з'являлися і півкуруша (20 пара) 1171 р. х. 7 року правління та пробитий, дуже потертий піастр 1171 р. х. 4 року правління, карбовані в Стамбулі за правління того ж Мустафи III (1757-1774); юзлук (2,5 піастри) 1203 р. х. (2 р. пр.), карбований за Селіма III (1789-1203).

Ванчиківці Новоселицького району (1958)+. У квітні 1958 р. житель с. Ванчиківці К. І. Каланча за випадкових обставин у ґрунті біля місцевої пошти виявив три турецькі монети, які він передав працівникові ЧКМ О. Філіповичу. Цими монетами, за визначенням О. Д. Огуя, були: Мустафа III (1757-1774): куруш 1171 р. х. , 8 рік правління; 2 золота 1171 р. х. , 8 та 9 року правління (2 екз). ЧКМ КВ 12114-III-4609. Повідомлення: [Пивоваров 2002: 211].

Вітрянка Новоселицького району (1998)*. У травні 1998 р. один із жителів цього села виявив під час весняних робіт на городі біля дому турецьку монету, покриту товстою темно-зеленою патиною. Після хімічної очистки цією монетою виявився куруш 1171 р. х, карбований за правління Мустафи III, 1 рік правління в дуже гарному стані.

Зелений Гай Новоселицького району (2000)*. Бульдозер зачерпнув гравію із берегу Прута поблизу цього села. У гравію, який використали для фундаменту будинку, було виявлено ігірмілік (20 пара) 1143 р. х. , карбований в Стамбулі за правління Махмуда I (1730-1753) у дуже гарному стані. З того ж району походить золота (30 пара) Абдул-Хаміда (1774-1789), карбована в 1187 р. х. у Костянтинополі.

Тарасівці Новоселицького району (1998)*. За інформацією С. В. Пивоварова, у 1998 р. студент I курсу історичного факультету Антон Мойсей приніс у Буковинський центра археологічних досліджень (БЦАД) стертий білонний турецький ікілік (2 куруші) 1203 р. х. 1 р. пр. (1789/90), карбований за правління Селіма III (1789-1808 рр.). До 1789 р. це село знаходилося в складі Молдови під контролем Туреччини, до 1793 р. воно контролювалося Австрією та згодом Туреччиною, а з 1812 р. – Росією.

Дихтинець Путильського району (1880)+. За інформацією, виявленою С. В. Пивоваровим, наприкінці 80-х рр. місцевий хлопчик-пастушок виявив в околиці села, «під скалою» котелок із золотими, срібними та мідними монетами. З цього скарбу декілька монет потрапило до колекціонерів, які серед них визначили «турецькі червінці, польські злоті, руські монети з часів Петра I і цариці Катерини». Срібні монети були «величиною з австрійський двогульденовик», що дозволяє припустити знахідку *польських* тимфових та російських рубльових монет. *Турецькі* червінцями були,

ймовірно, турецькі золоті алтуни. Більшість із скарбу потрапили до рук торговців-євреїв, які їх розпродали. Повідомлення: [Пивоваров 2002: 211].

Біла Криниця – Верхні Петрівці Сторожинецького району (1980)*. На салбі із цих сіл збереглися російський рубль 1727 р. за правління Петра II (1725-1727) та рубль 1768 р. за правління Катерини II.

Хотинський район

1. (Бернов: 1998)*. Жителі с. Бернов Хотинського району винесли на тов-кучку знайдені ними в полі (поряд з польськими монетами: шеляг Августа III 1753 р. ; гріш Августа III 1753 Н; 1753 Н; 1753; 1753; орт (18 грошів) 1755 ЕС та 10 грошів міддю Станіслава Августа 1790 р.) *турецький* алтмислик 1203 р. х. Селіма III (1789-1807).

2. (Хотин: 1995/2000)*. У межах Хотина у різні часи виявили різні монети, відзначені, за інформацією С. В. Пивоварова, місцевими колекціонерами. Це: голландський дукат 1760 р. (провінція Утрехт) та турецький золотий зері махбуб 1134 р., карбований за правління Мустафи III (1730-1757), м. д. Істамбул. Окрім того, там виявили: пару 115 р. х. Ахмеда III (1703-1730), пару 1134 р. х. Махмуда I (1730-1757), пару 1171 р. х. Мустафи III та два піастри, чи юзлук 1203 р. х Селіма III, 2 р. пр. У підвалі старого будинку біля фортеці виявили побитий куруш (піастр) Селіма III 1203 р. х. , 8 рік правління, у чорно-зеленій патині.

3. ? Хотинського району (1998/2000)*. Жителі Хотинського району винесли біля кінотеатру «Чернівці» фальшиву мідну *турецьку* золоту 1143 р. (разом із 3 *російськими* копійками сріблом 1843 р.). Із Хотинського району також походять фальшиві мідні *турецькі* алтмислик та юзлук Селіма III, датовані 1203 р. хіджри, які надійшли в розпорядження автора монографії.

4. ? Хотинського повіту (1950)+. Північні райони Молдови: при с. -х. роботах до 1950-х рр. на території Бричанського, Єдинецького і Липканського районів, тобто колишнього Хотинського повіту, було зібрано в колекції О. П. Горьковчука (із смт. Липкани-Бричани) 17 срібних монет:

Османська імперія: алтмислик 1187 р. Абд аль-Хаміда (1774-1789) (2 екз.); юзлук 1203 р. х. Селіма III (1789-1807) (3 екз.);

Австрія: таляр 1765 р. Марії Терезії (1740-1780) (8 екз.); 20 крейцерів чи «сфанц» 1788 р. Йосифа II (1780-1790) (4 екз.)

5. Ширівці Хотинського району (1973)+. У 1973 р. селі Ширівці, за результатами археологічного обстеження, на місці багатого будинку XVIII ст., був знайдений монетний скарб турецьких, далматинських (рагузьких) та польських монет XVIII ст., який намагалися розікрасти. Держава втрутилася у цей процес. У грудні 1974 р. у Чернівецький краєзнавчий музей (ЧКМ) поступили від КДБ дрібні монети та 39 талярних монет. За попередньою інформацією С. В. Пивоварова, повний скарб монет 1700-1766 рр. складався з 7 золотих (?), 83 срібних та 15 мідних турецьких, далматинських

(рагузьких) та польських монет. За уточненою інформацією, до складу скарбу належали 8 золотих, 136 срібних та 15 мідних монет. Ряд рагузьких талярів бачили згодом у відповідальних працівників обкому. Золоті монети в музей не потрапили:

Повний опис скарбу:

Річ Посполита Польська: Ян II Казимир (1648-1668): дуже стерті соліди (боратинки) польського карбування типу портрет/ орел, б. д. внаслідок великої потертості (3 екз.); 2 литовські соліди (боратинки) литовського карбування типу: портрет/ вершник 1666 НКРЛ та 1666 р. ; Август III Саксонський (1733-1763): 3 соліди (шельонги) 1753, 1754, 1755 рр., 3 монети в гріш польський 1734; 1754 та 1755 рр. ;

Дубровник: 7 рагузьких ректорських талярів 1755-66 рр. діаметром в 4,1-4,4 мм.: 1755 (28,11 г); 1760 (28,102 г); 1761 (28,312 г); 1762 (2 екз.: 28,93 г та 27,91 г); 1763 (28,43 г); 1766 (28, 19 г), тобто середня вага рагузьких талярів 1755-1766 рр. складала 28,283 г.

Туреччина: Ахмад III (1703-1730): 1 акче 1115 р. х. (1 екз.); пара 1115 р. (11 екз, із яких 7 екз. карбування м. д. Константинополь та 4 екз. м. д. Міср) загальною вагою в 4,95 г чи 4,5 г кожна; пара 1715 р. х. (2 екз.);

Махмуд III (1730-1754): пара 1143 р. х. (17 екз., із них 16 екз. перфоров. вагою в 7,25 г, тобто по 0,426 г кожна); пара 1143 р. (1 екз.); онлик 1134 р. х. (1 екз.: 4,097 г); ігірмілік 1134 р. х. (2 екз.: діаметр 30 мм.; 11,16 та 11,21 г); куруш 1134 р. х. (14 екз. діаметром 36-40 мм: 23,37; 23,81; 23,85; 23,5; 23,45; 21,77; 22,28; 23,33; 23,22; 23,99; 22,89; 23,99; 23,81; 23,26 г) середньою вагою 23,323 г. Переважна більшість монет карбування Константинополя.

Мустафа III (1757-1774): пара 1171 р. х. 3-ій рік правління (10 екз. /6 перфоров. вагою в 3,7 г, тобто в 0,37 г кожна); пара 1177 р. х. (6 екз.); онлик 1171 р. х. 3-го та 9-го років правління (2 екз.: 3,62 та 3,96 г); золота 1171 р. х. та 5-го року правління (2 екз.: 13,96 г та 13,79 г, 1 екз. перфоров.); піастр 1171 р. х. (9 екз. діаметром 36 мм.: 4-й рік правл.: 19,15 г та 18,33 г; 5-й р. п. : 19,4 г, 18,44 та 18,54 г; 6 р. п. : 18,98 та 19,56 г; 7 р. п. : 18,21 г; 8 р. п. : 18,21 г) середньою вагою в 18,76 г; 2 золота 1171 р. х. (9 екз. діаметром 41 мм.: 1 р. п. 29,21 та 28,11; 2 р. п. : 28,25 та 28,57 г; 3 р. п. : 28,13, 28,24 та 28,61 г (Едірне!); 9 р. п. : 28,57 та 29,85 г) середньою вагою в 28,65 г. Переважна більшість монет карбування Стамбула.

Абдул-Хамід (1774-1789): пара 1187 р. ? (1 екз.);

Турецькі стерті пара 1703-1770-х рр. (41 екз. / 37 екз. перфоров. середньою вагою 0,4117 г). 6 монет карбовано у Місрі (Єгипет), 1 в Едірне, а решту в Стамбулі (Константинополі).

Як бачимо, основу скарбу складають 127 турецьких монет 1703-1774 рр., карбованих за різних правителів. Серед них губляться середні номінали (7 екз. онликів, ігірмиликів та золот), а домінують дрібні монети – пара (88 екз.

2 куруші) і великі монети: куруші та алтмислики (32 екз.). Слід зазначити, що серед більших монет не фіксуються якісніші піастри Ахмада III, що, ймовірно, були вже перекарбовані на нові монети. До алтмисликів також

примикають 7 одностопних ректорських талярів м. Дубровник. Група в 11 польських монет (орієнтовною вартістю 6 грошів польських) доповнюють ці монети для округлення суми. Загальна вартість збереженої частини скарбу (без золотих монет) складала майже 50 тогочасних леїв, а з золотими дукатами – 15 леїв. За цю суму можна було б придбати ? - 1/10 села типу Багринівців [Огуй 1997: 146], однак господар, ймовірно, внаслідок подій російсько-турецької війни 1768-1774 рр. скарбом не скористався. ЧКМ 14 458/519-III-11 071 /11 132 (Визначення Л. Г. Кулініченко та Б. О. Тимошука, зважування Пробірної палати у м. Львів; уточнення та інтерпретація О. Д. Огуя); Повідомлення: [Огуй 1997: 177; Пивоваров 2002: 211-212].

Чернівці-Калічанка (1990)*: На початку 1990-х рр. під час спорудження дачі на Калічанці – давній частині міста Чернівці – виявили невелику тезаврацію із трьох *турецьких* курушів Мустафи II 1695 р. (карбування Едірне та Константинополя), які потрапили до рук колекціонерів. Вартість цих трьох монет, за тогочасними даними, відповідала 18 дням праці чи складала вартість 12 мірок збіжжя (по 4 кг кожна) чи 24 відер вина чи трьох овець Огуй 1997: 112-113 .

Чернівці-Роша (2002)*: На вулиці Оршинській, неподалік від місцевого клубу, за випадкових обставин під час робіт біля будинку виявили турецький алтмислик 1143 р. х. , карбований за правління Мустафи I (1730-1757). Монета (з двома подряпинами від лопати) перебувала певний час в обігу – вона була досить потертою.

Чагор-Чернівці (1975)*. П. М. Головатюк зняв із однієї старовинної салби, виявленої в селі Чагор, австрійський таляр Йосифа I (1705-1711) 1708 СН (карбування м. д. Прессбурга, тобто Братіслави), півталяр 1717 KB, карбований за правління Карла VI (1711-1740), та півталяр 1774 KB, карбований за правління Марії Терезії (1740-1780). Монети з напаяними вушками, очевидно, потрапили на прикрасу з місцевих знахідок.

? Чернівецької області (1997)*: У колекції покійного садгірського колекціонера Леоніда Климаського був патагон Іспанських Нідерландів (PHIL. III. D. G. HISP. ET INDI. AR. REX // ARCHI. AUST. DUX. BURG. DOM. . . ORN: Турнуа) 1631 р. 920-925 проби, обрізаний до ваги в 23,95 г – ваги турецького піастра початку XVIII ст. Монету принесли учні із сусідніх сіл.

Примітка: знак* позначає неописані знахідки, а + - уже описані.

Табл. 1: Скарбові та окремі знахідки талярних монет на території Північної Буковини (1540-1800)

	1540-1600	1601/1630	1630/50	1651/70	1670/90	1691/729	1730/74	1775/800	Всього
Імп. таляр	16 (1545/92)	1 ()		3 (1624/37)					20
Імп. полеш.	2 (1592)								2
Імп. гульден		2 (1612/ 20)	3 (1618/48)	332 ?					337 ?
Сакс. таляри	23 (1545/600)	1 (1557)							24
Німецькі важк	6 (1540/82)							+	6
Іспан. важкі	10 (1556/98)								10
Іспан. патагон		13?	6(1618/ 30)	2 (1619/22)	6 (1618/51)	1 (1631)		+	28
Гол. ріксдальд	7 (1588/97)					3 (1673/98)		+	10

Обіг талярних монет

Гол. левки	3 1575 р.		28(30/ 49)	27 (1615/ 71)	1 (1660)			+	56
Австро- тирол.	13 (1560/ 95)	1 (1557)	1 (1637)	2 (1616/ 41)	2 (1682)	1 (1708)	3 (1739/ 1765)	16* (1760/ 96)	38
Австр. легкі			1 (1624)						1
Інші важкі	1 (1585)								1
Інші легкі				1 (1653)					1
Турецькі	-	-	-	-	-	3 (1705)	28+20	14+2 *	65
Рагузькі тал.							8 (1755/ 66)		8
Російські руб.	-	-	-	-	-	2+	2+	2*	6+
Всього таляр.	78	18?	39	367?	9	10+	61+	32+	615

Термін «важкі» характеризує таляри вагою в 29 та більше грам (карбовані за Есліньською конвенцією 1566 р.), а термін «полегшені» та «легкі» – монети вагою в 27 грам та менше;

Знак ? позначає реконструкцію неповного архівного повідомлення, і тому зазначені числові величини при детальних зіставленнях не враховуються;

Знак + характеризує невизначену (в архівному повідомленні) кількість талярних монет (як, наприклад, у скарбу з с. Дихтинець Путильського району);

Знак * указує на таляри, виявлені не в тезавраціях, а на монетних прикрасах XVIII-XIX ст. – салбах.

Примітка: До переліку знахідок, зафіксованих переважно на території Чернівецької області, увійшли 27 тезаврацій та понад сотню окремих знахідок, що характеризуються за часом тезаврацій; (1765/97) – роки в дужках указують на часовий діапазон монетних емісій тезаврації.